

საპოლიტიკო, სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახაზიანი გაზეთი გამოდის ყოველ კვირა დღეს
№ 40 ო მ თ მ გ ე რ ი 3 1899 წ. № 40

შინაარსი: წოდებათა ისტორია საქართველოში ალ. ხახანაშვილისა. — სხვა და სხვა ამბები. — „გვალის“ კორესპონდენ-
ციები. — * * * ლექსი გ. გოგოლაძისა. — ხალხის გულის შესაიდუმლო (შეხვეტი) ივ. გომართელისა. — ბედნიერება. ელ. წერეთლისა.
— პასუხათ ბ-ნ ნ. ბახტაძეს. — გვალის ფოსტა — შეცდომის გასწორება და განცხადება.

რედაქციის ადრესი: არტილერის ქუჩა № 5, იმის ბირდაბირ, სადაც წინეთ რედაქცია იმყოფებოდა.

№ IX „ჯეჯილისა“ გამოვიდა და დათურიგდა ხელის მომწერლებს.

კვირას 10 ოქტომბერს 1899 წ., დილის 11 საათზე, სათავად-ახნაურო ბანკს დარბაზში მიხდება წლიურად კრება მართული დრამატიული საზოგადოებისა.

განსახილველი საგნები:

- 1) წლიური ანგარიში გამგეობისა
- 2) საზოგადოების საჩუქრთ აღმცხვად დამდეგი წლისათვის
- 3) საჩუქრთ კომისიის წევრთა აჩუქვანი
- 4) საზოგადოების ახალ წევრთა აჩუქვანი.

წოდებათა ისტორია საქართველოში.

X თ ა ვ ა დ - ა ზ ნ ა უ რ რ ბ ა .
I.

იმ პირთა წრეს ანუ ჯგუფს, რომელსაც ეკუთვნის განსაკუთრებითი უფლება, სახელათ დაერქვა პრივილეგიაური წოდება. უძველესათ ამ გვარი წყალობა ანუ პრივილეგია ეკუთვნოდა მამაკაცს, რადგან მხოლოდ მას ჰქონდა სამოქალაქო და საპოლიტიკო

უფლებანი. დედაკაცი მოკლებული იყო პრივილეგიას, ამ უკანასკნელთა იურიდიული მდგომარეობა უმჯობესდება საუკუნეთა განმავლობით და ახლაც ჯერ შორს არის სასურველი და კანონიერი ადგილი დაჰქირავს მამაკაცის გვერდით.

უმთავერესი პრივილეგია, რომლითაც მამაკაცი განირჩეოდა ძველათ დედაკაცისაგან იყო პირველის თავისუფლება და ხელმწიფება დედაკაცზე. მას შემდეგ რაც კაცობრიობას ახსოვს თავი, იგი განიყოფებოდა ორ ჯგუფათ: პირველს ეკუთვნოდნ თავისუფალნი და მეორეს თავისუფლებას მოკლებულნი. თავისუფალთა შორის ის წოდება, რომელმაც მოიპოვა განსაკუთრებითი უფლებანი, შეიქნა პრივილეგიურ წოდებათ, შემდეგ სახელწოდებულ კეთილშობილთა წრეთ. კეთილშობილნი (რუსების *лучшие люди*, ფრანგების *noblesse*, გერმანელების *nobiles, magnates edeln*¹⁾ შეადგენდნ საზოგადოებრივ ჯგუფს, რომელსაც მიეკვრება შთამომავლობითი პრივილეგია.

1) Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Von Dr. Richard Schröder, prof. in Heidelberg Leipzig 1889, стр. 419.

პირვანდელ ხალხს, ე. ი. განათლების უკანასკნელ ნაბიჯზე მღვამარე ვრს, კეთილშობილთა წრე არ მოეპოვებათ. ამგვარ ხალხში ჯერ არ არსებობს შთაქმომავლობითი პრივილეგია, განსხვავება სხვა და სხვა პირთა და გვართა შორის იმდენათ განისაზღვრება, რამდენათაც ერთს მეტი შეძლება მოუპოვებია მეორეზე და ამ მატერიალურ ძალ-ღონით დაუსაკუთრებია გველენა დანარჩენებზე, ესე იგი ქონებას მიუნიჭებია პატრონისათვის ზნეობრივი პრივილეგია, რომელიც წინ უძღვის იურიდიულ პრივილეგიას. 2)

ახლაც თათრებში უფუძიდრეს პირებს არ ეკუთვნოთ განმასხვავებელი დანარჩენებთაგან უფლება: პირველთა ყოფა ცხოვრება სრულიად წააგავს ურდოს სათითაო წევრის ცხოვრებას. მგზავრები გვაუწყებენ, რომ თათართა შორის არიან პირები, რომელთაც ჰყავთ 5000 ცხენი, 2000 ხარი, 1000 ცხენარი; აქვთ რამდენიმე ათასი მანეთი, მაგრამ მათ ცხოვრების მოწყობილობა იგივეა, რაც დანარჩენ მოძმეთა და მოგვარეთა. ძალ-ღონე ამ შეძლებული პირებისა სიმდიდრეზეა დამყარებული და ეს სიმდიდრე აძლევს მათ გველენას თავის ურდოზე. 3)

თვით რუსეთშიაც უფუძველეს დროში უჩვენებენ კვალს ამ გვარი მოვლენისას: სიტყვა „бояре“, რომელთაც შემდეგ შეჰქმნეს კეთილშობილთა წოდება, უპირველესათ წარმოადგენდნ პირთა წრეს, მხოლოდ ქონებით წინ წამოყენებულს და განდიდებულს. ამისთვის სიტყვა „бояре“ ხშირათ იცვლება ძველ ნაწერებში სიტყვათ: „лучшие люди“, „большие люди“ 4).

რაკი ეს მოკლე ისტორიული სურათი გავიმძღვანეთ წოდებათა ისტორიის შესაგნებლათ, შეიძლება ახლა მივმართოთ ჩვენი თავად-აზნაურობის შექმნის დასაწყისს. ძველ ქართულ ხელნაწერებში კეთილშობილთა დასასახელებლათ იხმარება სიტყვა დიდაცვება, აქამდე გვერცელებული ხალხმაც და მწერლობაშიც წარჩინებულ პირთა აღსანიშნეულათ. ვახტანგ მეფე თავის რჯულდებაში არა ერთხელ ხმარობს სიტყვას დიდაეუღი (თავადი, თავი კაცი). ალბულაც გარჩევათ ინსენიეს დიდაეუღს აზნა-

2) *Precis de Phistoir d'urdroit francais par Paul Violeet, Paris, 1886 стр 213-4.*

3) ნახე მაგალითათ *Записки кавказ. отд. рус. геогр. общ., т. XIII кн. 2, стр. 194* Юридический бытъ езидовъ: высшій классъ не представляетъ никакихъ привилегій — обѣднѣвшій племена-чальникъ становится простымъ миридомъ, а разбогатѣвшій миридъ вступаетъ въ ряды знатныхъ.

4) *Русскія юридич. древности, соч. Сергѣевича, т. I, стр. 297—8 (Сиб. 1890).*

ურს 5) გიორგი ბრწყინვალე წინ წამოაყენებს ვახტანგის ნაცვლათ ალბულას და ვახტანგის დიდებულისა. სანელწოდება დიდებული წარმომდგარა ფესვიდან დიდი (დიდება), როგორც „бояринъ“ ს სხიან სიტყვიდან БОЛЬ, БОЛЬШІЙ 6) თუ ამ ჩვენ ტერმინს შეადარებთ პოლონელების magnati (სიტყვიდან magnus-დიდი), ურანგების grand და სხ. მაშინ თვალსაჩინოთ დაეინახავთ, რომ იგინი ერთი და იგივე ჩამომავლობისანი არიან. დიდი კაცი ანუ დიდებული მაშინ იღვა დანარჩენებზე მაღლა, როცა მას ძალ-ღონე შესწევდა, ესე იგი როცა იგი შეძლებით აქარბებდა სხვებს. უფუძველესათ სუყველგან მატერიალურ ქონებას წამოუყენებია პრივილეგიური წოდება. БОЯРИНЪ-ი ყოფილა წარჩინებული ქონებითა, nobiles საურანგეთში და გერმანიაში შეადგენდნ მამულის მეპატრონეთა წრეს. ჩვენშიაც დიდკაცობას თავის უპირატესობა დაუფუძნებული ჰქონდა ქონებაზე

როგორც ახლაც მდიდარი კაცი თათრებში გალარიბებასთანავე ჰქარავს გველენას ურდოზე, აგრეთვე საქართველოშიაც შეძლებით უკან დაწეულ დიდკაცს აკლებობდა პატრივი და უფლება. ჩვენი კანონმდებლები - ალბულა და ვახტანგი ამას გვემოწმობენ. ალბულა წერს: თუ აზნაურს ციხოლანს, მონასტროლანს და დიდი მამულის პატრონს მოჰკლავს დიდებული, სისხლის ფასი დანიშნულია ოცდა ათი ათასი თეთრი და თუ მას ქვეშეთი მოჰკლავს ასეთი რომ ანუ ჟამისაგან მამული დაძვირდება... თორმეტი ათასი თეთრი დაეურვოს. 7) აქედგან უეჭვოთ ჩანს, რომ მამულის დამცირებას მოდევს სისხლის ფასის მოკლება. თუ მიიღებთ მხედველობაში, რომ ძველათ დიდკაცობა სისხლის ფასით გაიზომებოდა. მაშინ აშკარათ დაინახავთ, რა შედეგი ჰქონდა მამულის დამცირებას დიდკაცობის იერარქიაში. ვახტანგ მეფეც ამავე აზრისაა, ამის კანონებით თავადთა სისხლის ფასს სამ ხარ-სხათ დაყოფილა მეტი ღირდა ვიდრე აზნაურისა და ამ უკანასკნელის მეტი იყო, ვიდრე გლეხსა. მაგრამ დიდკაცის სისხლის ფასი სიცოცხლის მოსაპოვებ ან განიბრებაზე დამყარებული იყო მის შეძლებაზე: გალარიბდა იგი, ფასიც დააკლდა და მამასადაძე დიდკაცობაშიაც უკან დაიწია. „მამულის მოკლებით, ამბობს მეფე ვახტანგი, სისხლიც მოაკლდების.“ 8) აქედან, ვგონებ ეჭვს გარეშეა დავსკე-

5) ვახტანგის კანონები § 21 და 22; შეადარე ალბულა § 2.

6) *Срезневскій Мысли объ исторіи русскаго языка* შეადარე დიდებული „кѣтхисს ტუასანში“: დიდაეუღთ თავიანი სტეს აკლდება ვინტა დირს. შ. რუსთაველი, ტაუბი ქემ. ნახე კიდეც ტაუბი და, ლე.

7) ალბულას § 2 3.

8) ვახტანგის კანონები § 23.

ნათ, რომ მეთვრამეტე საუკუნეშიაც ჩვენ პრივილეგიურ წოდებას თავის მატერიალურ ნიადაგზე აღმოცენილი ხასიათი არ დაუკარგავს.

ჩვენ ვეცდებით ვუჩვენოთ უფრო ძველი კვალი, რომ დიდკაცობა დიდ შეძლებასზე იყო დამყარებული. ვახტანგ მეფე და ალბილა, როგორც ვნახეთ, კარგ შემძლებელ კაცს მეტ პატივს და სისხლის ფასს უნიშნავენ. რას გვაუწყებს ამ საკითხის შესახებ გიორგი ბრწყინვალე თავის ძეგლის დებაში? მე XIV საუკუნის იურიდიულ ნაშთში—გიორგი მეფის კანონებში ერთი ტერმინია ნახმარი, რომელიც ჩვენი აზრის გასარკვევად ფრიად საყურადღებოა. ეს სიტყვა განლაგებულია ჰაეროვანის იხსენება სოფლიონის გვერდით, მაგრამ მისგან განსხვავდება სისხლის დაუჩეხებით. ჰაეროვანი იყო გამომჩინებული წარმომადგენელი ერისა „отличнѣйшій изъ народа“ და არა „изъ числа народа“, როგორც ხსნიდა განსვენებული ბაქრაძე. 9) ჰაეროვანი რომ სოფლიონი ყოფილიყო, ჩვეულებრივი წვერი ერისა, მაშინ სისხლის ფასიც უბრალო სოფლიონისა ექნებოდა. ჰაეროვნობა საბა სულხან ორბელიანის განმარტებით ნიშნავს კეთილ მონღოლურებას, მაშასადამე ჰაეროვანი უღრის კეთილ მონღოლი. ბ-ნი ნ. ურბნელი სამართლიანათ ამბობს, რომ ჰაეროვანი წარჩინებული და სიკეთით შემკულია თავის სოფელში, თავის თემში 10) სიკეთე ჩვენ გვესმის არა მარტო ზნეობრივი მხრივე, რომელსაც მიესაკუთრება მნიშვნელობა „ღვაწლისა სამშობლოს და სოფელ წინაშე“. სიკეთე, მეტადრე იმ დროს, როცა ზნეობაც მატერიალურ ძალას საზღვრავდა, აღნიშნავს ქონებრივ ძალას, მატერიალურ მდგომარეობას. ჰაეროვანი მაშასადამე იგი წვერი იყო თემისა, რომელიც შეძლებით, „სიკეთით მალა იდგა დანარჩენ მცხოვრებლებზე“, ჰაეროვნებას მას ანიჭებდა მაგარი ზურგი, კარგი მამული და ქონება. მატერიალური ძალა აძლევდა მას გავლენას თემზე და ამიტომაც იგი მოძმებზე უფრო წარჩინებული იყო: თუ მე XVIII საუკ. მამულის შემცირება აცურებდა დიდკაცს ქვეითა საფეხურზე, რაც უნდა ღვაწლით შემოსილი გვარის ჩამომავალი ყოფილიყო, რაღა თქმა უნდა, რომ მე-XIV საუკუნეშიაც ჰაეროვნობა იმ დრომდის ეკუთვნოდა სოფლიონს, ვიდრე ქონება ძალას შესწევდა—თვითნება მთიული ხალხის შესაოკებლათ საკმარისი არ იყო მეფისთვის დანიშნულნი

მმართველნი—ხევისბერნი და ერისთავნი. საჭიროებდა მოითხოვდა თვით თემის წარმომადგენელნი გამხდარიყვენ მართვამი მონაწილენი: შემძლებელნი პირნი ქონების წყალობით აღჭურვილნი გავლენით წამოყენებული იქმნენ და განსხვავებით დანარჩენ სოფლიონებზე ესახელწოდათ ჰაეროვანი. ჰაეროვანი ესწრებოდენ სამეფო თათბირსა და ბჭობასა, როგორც წარმომადგენელნი თემისა და სოფლისა. ამ გვართვე „лучшие люди“, რომელიც უახლოვდება ჩვენ ჰაეროვანს რუსეთში, იგზავნებოდენ ელჩებათ ან იხსენიებიან ნაშთებში Бояре-ს მაგიერათ. 11)

რუსეთში, ჩვენ ვთქვით, Бояре-ს მაგიერათ იხმარებოდა „лучшие люди“, ჩვენში ჰაეროვანი იყვენ „отличнѣйшій люди“, რომაელთა შორისაც ირჩეოდენ ჰაეროვანი: მათ ერქვათ illustres ანუ clarissimi სიტყვა რომელიც შენიგრათ უღრის ჩვენ ჰაეროვანს. clarissimi-ს ედვით ვალათ, როგორც შემძლებელ პირთა, სამსახურის ტვირთი, მაგრამ სასჯელიც დანაშაულის მიხედვით მხოლოდ მათ უმცირდებოდათ. 12) ამავე მნიშვნელობისაა სიტყვა დიდებული. თუ ჰაეროვანი სოფლიონებში გამოარჩია მეფე გიორგიმ, ვახტანგის კანონებით დიდებული მიესაკუთრება თავადს, აზნაურს („გადიდებული აზნაურშვილი“ § 29) და ვაჭარს: შუა აზნაურის მთელის სისხლი ტოლათვე დადებული დიდ ვაჭრის მოქალაქის სისხლი“. (§ 30.) საერთო ჰაეროვანს და დიდებულს შუაის განლაგეთ, რომ ერთიც და მეორეც სახელწოდება მიესაკუთრება მხოლოდ იმ პირთა, რომელნიც შეძლებით დანარჩენ თანასწორ წვერზე მალა იდგენ, მთაში არ იყო თავად-აზნაურობა, მაშასადამე ჰაეროვანი უნდა ყოფილიყო მსოფლიონთაგანი (ამ უკანასკნელთაზე) წამოყენებული მატერიალური ძალის წყალობით. შემდეგ „ჰაეროვანი“ მწერლობაში ამოიკვეთა და მეფე ვახტანგის რჯულდებაში ეხედებით ახალ ტერმინს „დიდებულს“, როცა უნდა აღინიშნოს მაგალითათ თავადი ბევრი მამულით და მორჭმით აყვავებული.

აღბულა „დიდებულს“ ხმარობს ისეთი პირის აღსანიშნენლათ, რომელიც აზნაურზე მალა დგას, თუმცა ამ ტერმინს არ ემატება განმარტება ვახტან-

9) Сборникъ законовъ царя Вахтанга стр. 86 примѣч. 1.
10) ძეგლის დება ნ. ურბნელის მონაგრაფი, ტფილისი. 1890, გვ. 62. ჰაეროვნის შეუწყობად დაფასებულნი იყო 30 თეთრათ.

11) თემისა და თემის თავნი და სკვის ბუჩნი და სკვის თავნი და ჰაეროვანი. გიორგი მეფის ძეგლის დების წინასიტყვაობა.

12) Автопись по Ипатъевскому списку стр. 36, годъ 945. Се слышавше древляне, избраша лучшая мужья

13) tustel de conlauges fist des initit bolitgues de laucieùue Ehaùce I, 270—9.

გისებური—დადებული თავადი, აზნაური, ვაჭარი. ბაქრაძის მიერ რუსულათ გამოცემულ ნათარგმნში აღბუღას „დიდებული“ გადაღებულია „ВЕЛМОЖА“-თ და ვახტანგის „დიდებული“ თუ თავადს ან აზნაურს დაერთვის *первѣйшій-ათ* და თუ ვაჭარს *богатѣй-шій-ათ*.¹⁴⁾ ერთფერობა ტერმინის გადაცემისა თხოულობს, რომ დიდებული ან *первѣйшій-ათ* იყო გადათარგმნილი ან *богатѣйшій-ათ*.

ჩვენ ვეცადეთ აღგვენიშნა ეკონომიური სათავე დიდებულის და ჰაეროვანისა. მოყვანილი ადგილებიდან მკითხველი დაწმუნდება რომ ჰაეროვანი მსოფლიონს და დიდებული თავად-აზნაურს ანუ ვაჭარს მიესაკუთრდებოდა იმ შემთხვევაში, როცა საჭირო იყო ეჩვენებინათ მათი მატერიალური შეძლება გარდამეტებით დანაჩენ თანასწორებზე. საბა სულხან ორბელიანი სიტყვას დიდებული განმარტავს და ამბობს: „დიდებული დიდი და მდიდარი კაცი. დიდაჲ... კაცთაზედა—დიდება წყალობისა და სიმდიდრისა და ძლიერა ყოფისა მიცემა“¹⁵⁾ ერთა სიტყვით, დიდებული ძველათ ნიშნავდა მდიდარს, შემძლებელ კაცს. აქედან წარმოდგა ტერმინი დიდი კაცი, როგორც რუსეთში „*больш*“-გან შეიქმნა *бояринъ* ი მდიდარი პირის აღსანიშნელათ.¹⁶⁾ სიმდიდრე კაცს აძლევდა ძალ-ღონეს ომში გასულიყო კარგათ შეიარაღებული და რამდენიმე თანამხლებელით გარშემორტყმული, თანამხლებელთ შემძლებელი კაცი თითონ მოსაყვდა თოფ-იარაღით, აძლავდა მათ ცხენს და ტანისამოსს მემკვიდრეობათ მიღებული ქონებას თან მდიდრის ჩამომავალი ტერითულობდა წინაპართა მსგავსათ თანამხლებელთა შენახვას. დროთა განმავლობამ შემძლებელთ მიანიჭა უფლება მეომართა დასის მოწყობისა. თავისინებით აღჭურვამ მხლებელთა დაზადა უფლება შემძლებელ პირისა, რომელსაც მიენდო თავდარიკი ჯარის მომზადებისა. ამ გვართა შემძლებელი პირი ვახდა მხედართ მთავარი, წინამძღოლი პატარა რაზმისა იმის შრომით და მარჯით დაწესებულისა. საშეილიშვილოთ გადაცემულმა ქონებამ გადიტანა შთამომავალზე მხედართ მთავრის უფლება. ამ შეერთებულმა ვარემოებამ—ქონებამ და მასთან დაკავშირებულმა მხედართ მთავრობამ—წამოაყენა წოდება, რომელიც არაჲც თუ მდიდარი იყო, არამედ ვაჟიენაც და ძალაც მხედრობისა ეკუთვნოდა, როგორც განმარტებს საბა სულხან ორბე-

ლიანი სიტყვას „დიდება“. როგორც რუსების „*бояринъ*“ ნიშნავს მდიდარს (სიტყვიდან *болій*) *) და მეომარს (სიტყვიდან „*вои*“—ბ და მ ცელიან ერთმანეთს). აგრეთვე ჩვენი დიდაჲუფის დიდაჲ ძველათ უნდა აღმოცენილიყო შემძლებლობის და მხედრობის ნიადაგზე.

თვით ეტიმოლოგია სიტყვისა მდიდარი (*Богатый*) ქონებიანი კაცის აღსანიშნელათ მოწმობს, რომ იგი აღმოცენილა ფესვზე დიდ. მ+დიდ+არი; მ-სუფიქსი მომქმედი პირისა *nomen agentis*; დიდ=დიდი; არი=სუფიქსი) სიტყვა შემძლებელი, რომელიც აგრეთვე იხმარება ქონებიანი კაცის დასასახელებლათ ეტიმოლოგიურათ შემდგარა ფესვოდან ძაჲ (შე+მ+ძა+ებელი: შე—თანდებული, მ. სუფიქსი მომქმედი პირისა, კეჲჲ დაბოლოება სუფიქსით ებ და ძჲ წარმომდგარა ფესვადან ძაჲ ანის (ა) მოკვეცილ ლასის (ლ) წინ). ერთი სიტყვით ფილოლოგიური ახსნაც არი სიტყვისა, რომელიც იხმარება ქონებიანი კაცის აღსანიშნელათ გვიმტკიცებს, რომ დიდებულს მით ჰქონდა მოპოებული ძველათ დიდება, რომ ქონებით აღჭურვილი იყო და ამ ქონებაზე დამყარებულმა დიდებულებამ შეძლენა მას შემძლებლობაც.

ზემო ნათქვამიდან შეგვიძლია დავსკვნათ, რომ თავდაპირველათ პრივილეგია შეიძინეს იმ პირთ, რომელთაც შეეძლოთ თავისი ქონების წყალობით მოეპოვათ ვაჟიენა თანამომემებზე, შეეძლიათ მხედართა წრე და თვით აღსარებულთა მათ უფროსათ. მეომართა შემოკრება საჭირო იყო მდიდართათვის ქონების დასაცველათ ანუ გასათართოვლათ და აგრეთვე მტერთან დასახვედრათ. როცა ოჯახობრივი მიწის მფლობელობა დამყარდა შემდეგ თემობის დარღვევისა, მაშინ მდიდართ შეიძინეს და დაისაკუთრეს უძრავი ქონება. ასე წარმოდგა საერთოთ დასი შემძლებელ მემამულეთა, და ამ ქონების რაოდენობაზე დამყარდა სადიდე მოწინავე წოდებისა.¹⁸⁾ რაკი მამულზე გადავიდა ნიშანი მალა აწევისა და

*) „*Бояринъ*“—ახალი ფორმა, უძველესათ ნაშუბში იხმდებოდა „*боліаръ*“. *Житіе Θεодосія печерскаго, соствл. Несторомъ рукою XII*). სადმოთა წერილში ეს უკანასკნელი ფორმა დაჩენილი.

17) შეადრე ვაჭარი, მთავარი, მსატკარი; სე-ფიქსი არი იკვლავა „ალ“ ად, რატა ფესვი უკვე ანის ბეგარ რ, მაგალითათ მ $\times$ წერ $\times$ ალი. ფონეტიკური განონით რ და ლ ერთმანეთს სცვლიან (რბილია, ლბილი; მარჯარიტი, მარგალიტი).

18) ვახტანგის კანონები § 23. *Ср. Разрядна я мнига 1674 г.*, სადაც „*Боярскій дворъ*“ ნაშნავს „*дворъ лица вышаго состоянія вообще*“.

14) აღბუღა § 2, 3. ვახტანგი § 26, 29, 30. „ქანთ. ცხ.“ ან იცის ძველათ ტერმინი თავადი.
15) შეადრე ბურგუნდების წოდებანი: *opti matei mediocres, minores*. Sybel. *Entstehun. des de utsch. konigsthums*, 1881 *стр.* 484.
16) ნახე ამის შესახებ ზემოსსენებულ თხზულება *Сергіевичъ-ისა*.

დადაბლებსა, პრივილეგიური წოდება, რომელსაც პირველათ მხოლოდ ზნეობითი ქონების წყალობით ჰქონდა გავლენა, ცდილობდა მეტი შეეძინა და გავფართოებინა სამზღვრები თავის სამფლობელო-სი. მამული გადადიოდა საშვილიშვილოთ. მამულთან ერთად მემკვიდრეს ვალათ ედებოდა სამსახური ომში, მხედართ შემოსევა და საზღვრების გამაგრება მტრე-ბის წინააღმდეგ. მამული და მხედრობა განდენ გა-ნუყოფელ საკუთრებათ პრივილეგიური წოდებისა. ჩვენი ტერმინი მამული საკმარისათ ჰინუნავს მემკვიდ-რეობით მიღებულ ქონებას. მამული ესე იგი მამუელი რაც მამას ეკუთვნოდა (შეადარე დედული — დედეული) და შეილზე გადაიდა. ამიტომ არ არის საჭირო და-უმატოთ მამულს სიტყვა მემკვიდრეობათა როგორც ფრანგები ურთავენ „héréditaire“¹⁹). მამულის შე-მცირებით ანუ დაკარგვით სუყველგან და ჩვენი შიაც იოსდევდა დიდკაცობის უკან დაწევა ანუ გაქარწყ-ლება, რომელიც იხატება სისხლის ფასის რაოდენო-ბით; „მამულის მოკლებით, სისხლაც მოაკლდების“, ბძანებს მეფე ვახტანგი თავის „რჯულდებაში“.

(შეძლევი იქნება) X
სახსნაშვილი.

სხვა-და-სხვა ამბავი.

ამ ჟამათ ინგლოში რამდენიმე ინგლისელი მწარმოებელია, რომლებიც მთავარმართებლის წინა-შე შუამდგომლობენ იმის შესახებ, რომ ნება დაერ-თოთ დაღესტნის ოლქში ნავთის კვლევა-ძიებას შე-უდგენ, და თუ აღმოჩნდა, ნავთის წარმოებაც დაი-წყონ.

შავი ქვის მწარმოებელთ განზრახვა აქეთ იშუ-ამდგომლონ ვისთანაც ჯერ-არს დ. ჭიათურის ქ.ქ. ქუთაისსა და ფოთთან ტელეფონის მავთულით შეე-რთებისა და შავი-ქვის მალაროების ელექტრონით განათების შესახებ.

შინაგან საქმეთა მინისტრს დაუმტკიცებია ქუ-თაისში დასაარსებლათ „ბავშთა სამზრუნველო საზო-გალოების“ წესდების პროექტი.

ქართული საიუბილეო წარმოდგენა, რომელიც უნდა გამართულიყო 3 ოქტომბერს, გადაიდგა.

შინაგან საქმეთა და მიწათ-მოქმედების სამინისტრო ამ ჟამათ იკვლევს საგანს იმის შესახებ, რომ თფილისში განსაკუთრებული შინა მრეწველობის კო-მიტეტი იქნას დაარსებული.

ქუთაისის სათავად-აზნაურო საქმეთა რევიზია გამოუწვევია ხსენებულ ბანკის ზოგიერთ რწმუნე-ბულთა საჩივარს მთავარ-მართებლის მიმართ.

შავი-ქვის მწარმოებელთა კრების საბჭოს გადა-უწყვეტია, რაც შეიძლება მეტი მონაწილეობა მიი-ღოს პარიჟის მსოფლიო გამოფენაში; ამისათვის გა-გზავნილი იქნება პარიჟში გარდა შავი-ქვის ნიმუშე-ბისა, აგრეთვე მონაზულობა მალაროებისა, სტატის-ტიკური ცნობები შავი-ქვის წარმოების შესახებ ქუ-თაისის გუბერნიაში და სხვა...

კახეთში რთველი გათავდა. მოსავალი წელს სა-შუალოზე მეტია. ზოგიერთ ვენახში დესეტინაზე 300 ვედროზე მეტი ღვინო მოვიდა. ფასი ღვინისა მატუ-ლობს. მოსალოდნელია ერთ თვეს შემდეგ სააალ-ნე ახალი ღვინო 100—120 მ. გაიყიდოს.

თფილისის მოქალაქემ ალექსანდრე ჯავახიშვი-ლმა და თელავის მოქალაქემ იოსკერ ბაბუნიძემ შუა-მდგომლობა აღძრეს გზათა სამინისტროს წინაშე იმის შესახებ, რომ მათ ნება მიეცეთ თვით მოძრავი (უტ-ხენო) ეტლები ატარონ ამიერ-კავკასიის გზა-ტყეცი-ლებზე: 1) ქ. თფილისიდან თელავამდე, სიღნაღამდე, შულავერამდე და კავკავამდე. და 2) თფილისიდან დ. კოჯორამდე. ამასთან ისინი თხოულობენ, რომ რამდენსამე წლით მართო მათ დაუსაკუთრონ ასე-თი ეტლების ტარების უფლება. ამ შუამდგომლობის განხილვას შემდეგ აღმოჩნდა, რომ გზა-ტყეცილები თფილისიდან სიღნაღ-შულავერამდე — გზათა სამინის-ტროს არ ექვემდებარება და რომ თვით-მოძრავ ეტ-ლების მიმოსვლა საქართველოს სამხედრო გზაზე თფილისიდან კავკავამდე დიდათ გასაჭირია. ხოლო რაც შეეხება თვით მოძრავ ეტლების მიმოსვლას თფი-ლისიდან თელავამდე და დ. კოჯორამდე, ამ მხრით გზათა სამინისტროს დაბრკოლება არ დაუნახავს შუა-მდგომლობის შესაწყნარებლათ. მაგრამ იმ პირობით კი, რომ მოხონებლთ არ მიეცეთ განსაკუთრებული უფლება ამ საქმის საწარმოებლათ რამდენი წლითაც უნდა იყოს.

გზათა მინისტრმა 26 სექტემბერს დაწერილებით დაათვალიერა ყარსის რკინის გზაზე ის ადგილი, სა-ცა 17 სექტემბერს მატარებელი დაიმტერა. რადგან

19) Luchaire. La possession héréditaire, i. e. un fief. (Manuel des institutions françaises, 1789

უბედურობის მიზეზთა გამოკვლევებში კომისიამ უკვე დაამთავრა გამოძიება, ამის გამო დაზიანებული ვაგონები და ორთქლ-მავალი უკვე ლიანდაგზე დაედგათ, ხოლო დამსხვრეულ ვაგონების ნამტვრევები კი ბაქანზე დაელაგებინათ. გზის გამყვანის ბ-ნი ეურცელის აზრი, ვითომ მატარებლის დამტვრევის მიზეზი მემანქანე ყოფილიყო, მინისტრმა უსაფუძვლოდ სცნო. ხოლო გზის გამყვანის მოხსენება: დამტვრეულ მატარებლის მემანქანე ამას წინეთ სამსახურიდან დაეთხოვეთო, მინისტრმა ძალიან გაიკვირვა და იკითხა, განა შეიძლება, რომ დათხოვნილი მემანქანე მატარებელზე დაინიშნოს და ისიც სამგზავრო მატარებელზე დადგეს.

გზის დათვლიერებას შემდეგ მინისტრი ბაქას გაემგზავრა.

„კვალის“ კარესპონდენციები.

ბათუმში... ყველასათვის აშკარა არის, რომ ქარხნებში ხშირათ სახიზრდება კაცი. ზოგი საუკუნოთ ეთხოვება წუთისოფელს, ხოლო მეტი ნაწილი საუკუნოთ დასახიზრებული რჩება. საინტერესოთ მიმაჩნია მოვიყვანო აქ იმის მაგალითები თუ როგორ ექცევიან აქ ამგვარ დასახიზრებულ მუშებს. აქ ხშირათ მუშა იჭრის ხერხის მაშინებზე თითებს ანუ ხელს, ხშირათ ემსება თვალი მაშინის გამონასროლი ფიცრის ნაგლეჯით. ამისთანა შემთხვევაში კანონი მოითხოვს რომ დაშავებულ მუშას საცხოვრებელი წყარო მისცეს. როგორ ეპყრობიან ამისთანა შემთხვევაში აქ მუშას? უჩინენ თუ არა საცხოვრებელ წყაროს უჩივლელათ და უდავადარაბოთ? არა, ეს აქ არ არსებობს. აქ ისევე საწყალმა დაშავებულმა მუშამ უნდა იწვალოს, უნდა ძებნოს მრავალ ენოვანი ვეჭილი, რომელსაც ამ ფულების ნახევარს პირდება. ეს მუშა ზოგჯერ ცდება და ექვსი ათასი მანეთის მაგიერ ათ სამას ოთხას მანეთს ჩაეის... ამაში ნახევარი ვეჭილს მიჰქვს, სხვა კიდევ წვრილი ხაჯები რამდენი დაჭირდება საქმის გადაწყვეტამდის. ეს ფულები ხელიდან უჭრება. ორასი მანეთი რომ ერთათ თავის ხელში ნახოს იმას ბევრი ჰგონია.

შტრაფს ხომ აქ თავი და ბოლო არა აქვს. სულ უბრალო რამე საკმარისია, რომ საწყალი მუშა დაჯარიმონ და იმ ორიოდვე კაპიკს, რომელიც მას დღით ერთად ეძლევა, გამოასაღონ.

ერთი მუშათაგანი.

ს. მაკვანეთი მდებარეობს სამხრეთ აღმოსავლეთით ქ. ოზურგეთიდან და იმის აღმოსავლეთის ნაწილი არის გაშენებული ლიხის მთების კალთებზე. ეს სოფელი გაიყოფება ორ ნაწილათ: ერთს ჰქვია „ზეგანი“, მეორეს — „დაბალი“. უკანასკნელი ნაწილი მდებარეობს ნოციერ ნიადაგზე, რომელსაც აქაურები „მერკს“ ეძახიან, მხოლოდ პირველი კი ნიადაგის მხრით არ არის კარგ პირობებში, რადგან იმის „ეწრებზე“ „გვიმბრის“ (ერთ წლოვანი მცენარეა, რომელიც ეკუთნის უყვავილო მცენარეებს) მეტი თითქმის ვერ ხარობს ვერაფერი. „ზეგანი“ მაკვანეთისა აკრავს ლიხის მთებს, რომლებიც სქელი ტყით არის დაფარული. აქ თქვენ შეხედებით წიფლებს, შქერს, წყავს, თხემლას, წაბლს და სხვ. ტყის სიახლოვე დღათ ხელს უწყობდა აქამდე მაკვანელებს. დღეს კი სოფლის ახლო-მანლო ტყეები უნეიროთ, უთაგბოლოთ (როგორც აქაურები იტყვიან ხოლმე) თან და თან ამოჩნება მცხოვრებლებმა, ასე რომ სადაც უწინ უშველებელი წიფლები იყო გამოჭიმული, დღეს იმ ადგილებს მხოლოდ ეკალი მოდებია და აქა იქ „ჯირკები“ მოჩანს...

სახოგადოთ ბუნება მაკვანეთისა, როგორც მთელი საქართველოსა, უხვი და მდიდარია, მხოლოდ ამ სიმდიდრის გონიერი მოხმარება და სარგებლობა ვერ მოგვიხერხდება.

აქაური მცხოვრებლები მხოლოდ ხენა-თესვას მისდევენ; თესვენ მხოლოდ სიმინდს და ღომს; პურის, ქერის და ამისთანების ხსენებაც კი არ არის, მოხენა მოთესვა, რამდენჯერმე გაჩელტვა, გამარგელა, გათოხენა და გაწმენდა — აი რამდენჯერ უნდა დაამუშაოს გლეხმა ერთი და იგივე ნაკვეთი მიწისა. რასაკვირველია, ეს დიდ მუშაობას და დროს ნდომობს, ასე რომ ფუთი სიმინდი, სულ ცოტა რომ ვთქვათ, ერთ მანეთათ უზის კაცს. ახლა, ვიკითხოთ, როგორ გაყიდის ის ერთ ფუთ სიმინდს, ბაზარში რო გაიტანოს? ხუთ-ექვს შაურათ, ვთქვათ ათ შაურათაც. ამ ნაირათ უმჯობეს პირობებში (თუ ფუთი სიმინდი ათ შაურათ იყიდება, რაც ძალიან იშვიათათ ხდება) გლეხის შრამა და დრო ნახევრათ იკარგება. მუდამ შრომობს, მუდამ რამეს ცოდვილობს მაკვანეთელი, მთელი გაზაფხულის, ზაფხულის და შემოდგომის განმავლობაში თოხს არ შორდება, ოფლით რწყავს დედა მიწას, მაგრამ წარმოიდგინეთ, თავის საყოფი „მჭადი“ უმთავრეს ნაწილს ვერ მოჰყავს და ვერა: შემოდგომაზე და ზამთარში კიდევ არაფის არ აკლია აქ სიმინდი; მაგრამ დადგება თუ არა გაზაფხული, სიმინდი უმრავლეს ნაწილს ელევა, და ეს საცოდავები მთელი გაზაფხულის და ზაფხულის განმავლობაში ცხოვრობენ, რუსები რო იტყვი-

ან, „Вироголодь“, არც სიკვდილისა და არც სიცოცხლის არიან, „გაჭირდა, ძმაო, სიცოცხლე“, ჩივა მაკვანეთელი და ამ სიტყვებში ხატავს ის მთელ თავის ღღევანდელ ჭირ-ვარაზს.

გლენს კარგათ ესმის, რომ დრო გამოიცვალა, რომ ახლა კაცს აღარ ჰყოფნის ის, რაც უწინ ჰყოფნიდა - ის შრომობს, ცდილობს, რომ დროს პასუხი გასცეს, მაგრამ ამაოთ.

„რა ექნა, ძმაო, ეცი, რომ ახლა უსწავლელი კაცი ერთ გროშათაც არ ვარგა, მაგრამ რას იზამ, რომ ეს დაწყვეტილი ფული არ არის“, ჩივის გლენი. „სიღარიბეს დაუდგეს თვალი, თვარა კი ვიცი ახლანდელ დროში რა უნდა კაცს“, გაიძახის მეორე.

ასე ამ ნაირათ ჩვენმა გლენმა კარგათ შეიგნო ახლანდელი დროის მოთხოვნილებანი, მაგრამ იმათ დაყმაყოფილებისათვის ის დღეს ეკონომიურათ მოუმზადებელია. ეს მოუმზადებლობა, როგორც ზემოთ ვთქვე, ბევრ ვაიფავლას ბადავს, ძალიან აწუხებს და ჩაგრავს ჩვენ ხალხს; მაგრამ ჩვენი მაკვანეთელები ამ გარემოებას სასოწარკვეთილებაში ვერ ჩაუყრია.

იმთ დანახვს რა, რომ სახლში მუშაობა დიდ ხერხს ვერ აყრის, მიიხედ-მოიხევეს და აი გაჭირვებულ მდგომარეობიდან გასავალს ძებნა დაუწყეს. ამ ძებნამ ბევრი თავის კერას მოშორა და სხვა ადგილებისკენ გადატყორცნა. უმეტესმა ნაწილმა ქალაქებს მიმართა. ამ ქალაქებთა შორის პირველი ადგილი უჭირავს მაკვანეთელების ცხოვრებაში ბათომს. იქ მიეშურება მაკვანეთელი ორიოდ გროშის საშოვნელათ. ბათომში ისინი ლაქობდნენ, პოვრობდნენ, უმეტესი ნაწილი კი ქარხნებში მუშაობს. მაგრამ, საუბედუროთ, ადგილის გამოცვლა და სხვა ნაირათ მორთული, სხვა პირობებში ჩაყენებული ცხოვრება ცუდათ მოქმედობს ჩვენ გლენზე. ხშირათ გლენი, რომელიც სუფთა სოფლის ჰაერში გაიზარდა, ვერ იტანს დახუთულ ქალაქის ჰაერს, უმეტესათ ქარხნებისა, ჭირიანდება და ავთმყოფი, იმედ-დაკარგული უკან სახლისკენ მიეშურება.—ასე თუ ისე ახალმა ცხოვრებამ აქაც შემოაჭყიტა თავისი სხივი, შემოიტანა ახალი მოთხოვნილებები და პირობები, დაარღვია პატრიარქალური კარ-ჩაკეტილობა, მაკვანეთელი იძულებული გახდა თავის კერას მოშორებოდა და ქალაქში გასულიყო სამუშაოთ. ასეთი მომენტები ბევრ ტყივილებს ბადავს ხალხში, ბევრს ასალმებს წუთისოფელს, აქ გამარჯვება უკეთეს ნაწილს რჩება; სუსტი კი იჩაგრება, იღუპება, მაგრამ ასეთია კანონი ცხოვრებასა და მისი შემავლა შეუძლებელია.

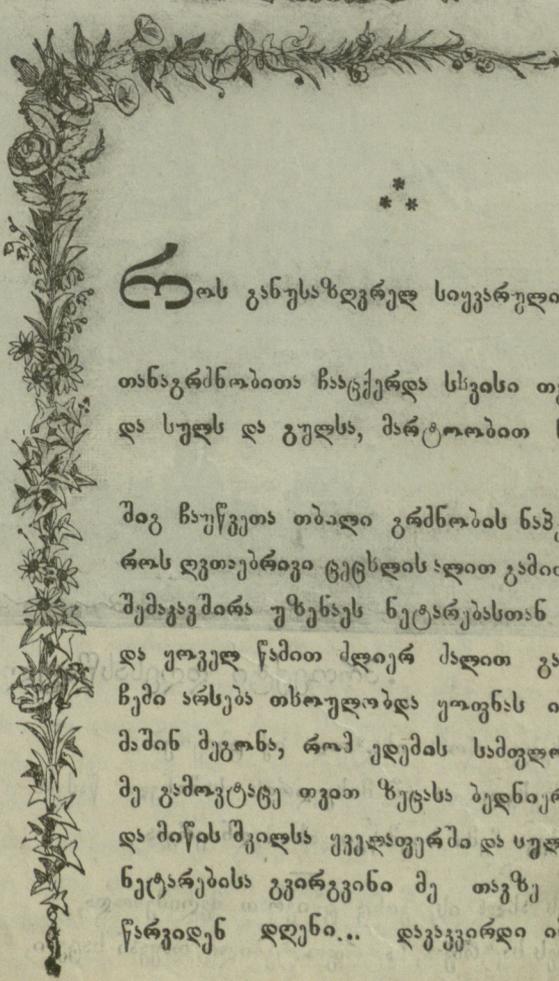
ამ ბოლო დროს ძალიან გავრცელდა არაყის გამოხდა და მეაბრეშუმეობა. უწინ ყურძნის ჭაჭას აქ სრულებით ფასი არ ჰქონდა და ღოღობის კერძი იყო, დღეს კი ის კარგ ფასათ იყიდება. ესევე შეგვიძლია ვთქვათ ბჟოლანდებაც, რომელიც მეაბრეშუმეობის გაძლიერებასთან ერთათ ძვირფასი მცენარე შეიქნა.

ახლა ორიოდ სიტყვა აქაურ სწავლა განათლებასზე. ჩვენ, მაკვანეთელებს, გვაქვს ერთკლასიანი სამინისტრო სკოლა, რომელიც აგერ თითქმის რვა წელიწადია, რაც არსებობს. ის არის დაარსებული, თუ

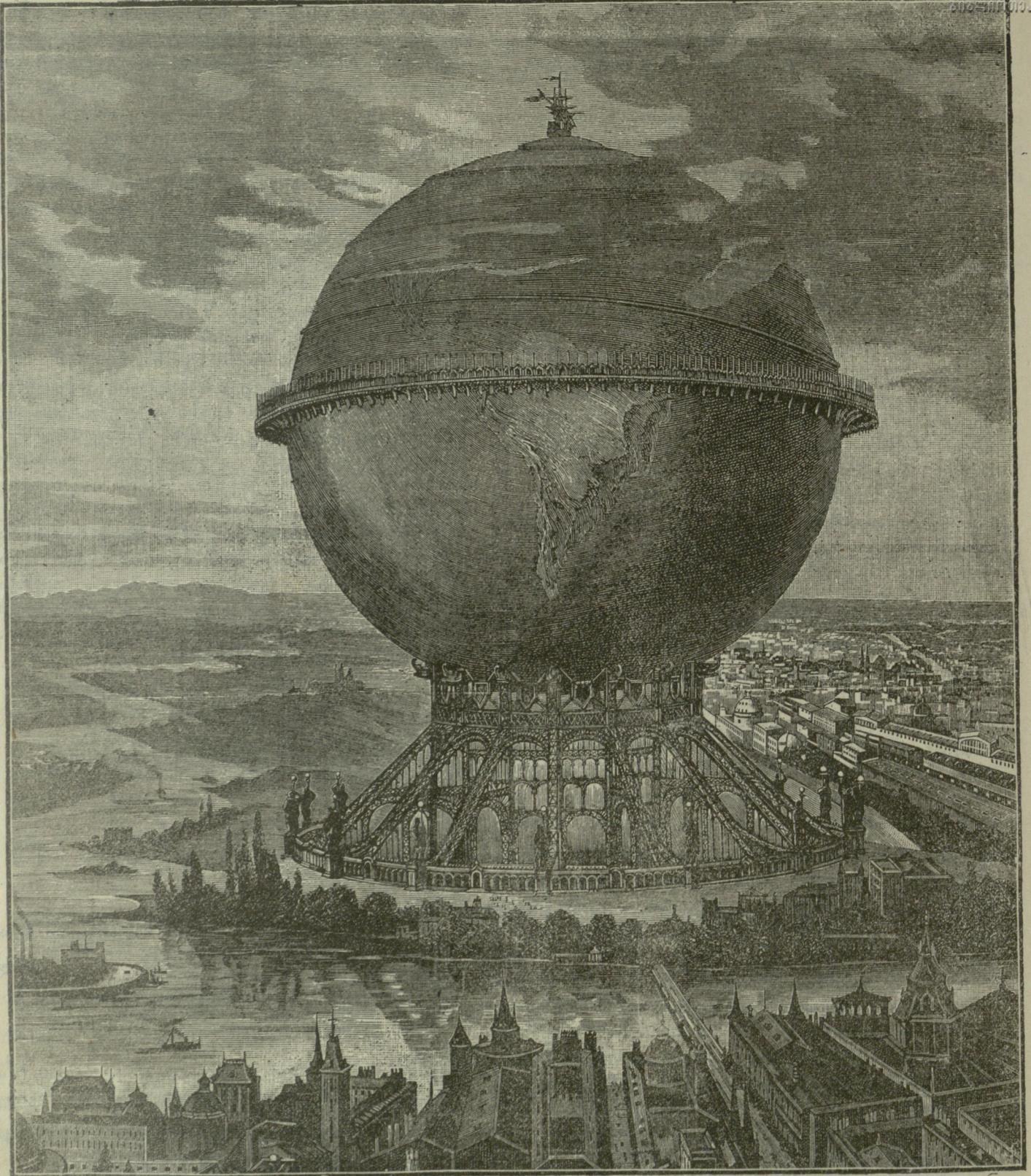
არ ვცდები, 1882 წელს. მოგახსენებთ, რომ შეკოლას რვა წელიწადია, რაც არსებობს მეთქი, მაგრამ საუბედუროთ ამ დროის განმავლობაში მას კიდევ ვერ დაუმსახურებია ხალხში სიმპატია, რაც გამოიხატება იმაში რომ ის (ხალხი) სადაც წახელებს გაიძახის: „ჩვენ შეკოლის შენახვა არ შეგვიძლია, მაინც სარგებლობას არაფერს იძლევა და უკეთესი იქნება რო დაიხუროსო“. ეს გესმის დღეს, როცა სხვა გურიის კუთხეებში ცდილობენ სწავლის საქმე კარგათ მოაწყონ, შეკოლების რიცხვს ამრავლებენ და სხვა.

რა არის ამ ფრიად სამწუხარო მოვლენის მიზეზი? უმთავრესი მიზეზი ამისა, ჩემი ფიქრით, არის ის გარემოება, რომ ჩვენ შეკოლას მასწავლებლები ხშირათ ვცვლებიან, თითქმის ერთხელ წელიწადში: რვა წლის განმავლობაში ჩვენში შეკოლამ შეიდი მასწავლებელი გამოიცვალა. ცხოვრებამ დაკვიტკიცა რომ ამნაირ გარემოებას ცუდი გავლენა აქვს სკოლის კარგათ მოწყობას და მის წინსვლასზე. ყველაზე მეტი პატივის ცემა და სიყვარული დაიმსახურა ხალხში შეიდ მასწავლებელთა შორის ბ-ნ ნიკო ჯანაშიამ, რომელიც მართლა თავის თავს არ ზოგავდა ოლონდ შეკოლის საქმე კარგათ მოეწყო. მაგრამ საუბედუროთ იმან დაჰყო ჩვენ შეკოლაში სულ ცოტა დრო სულ ორი წელიწადი. თუ ხალხი დანახავს, რომ შეკოლას რაიმე სარგებლობა მოაქვს, მერწმუნეთ, ის არ დაზოგავს თავის უკანასკნელ გროშადაც და მას სწავლის საქმეს მოახმარს.

ყოფილ მაკვანეთელი.

რას განუსაზღვრელ სიუკარულით აღსავსე თვალებს თანავძნობითა ჩაატყვედა სსვისი თვალები და სუფს და გუფს, მატკობით ნაკესლ ნაწამებს, შიგ ჩაუწვეთა თბალი გძნობის ნაბკწვალეი; რას ღვთაებრივი ტრცნლის აღით გამითბო გული, შემავკშინა უხუნავს ნეტარებასთან და ყოველ წამით ძლიერ ძალით გარემოტული ჩემი ახსება თსოულაობდა ყოფნას იმათთან, — მაშინ მეტონა, რომ ედემის სამთფლობულოსგან მე გამოკტატე თვათ ზეცასს ბედნიერება, და მიწის შვილსა ყველაფერში და სულ ყოველგან ნეტარებისა გვირგვინი მე თავზე მედგება.. წარვიდენ დღეი.. დავაკვირდი იმ ძვირფას თვალებს

პროექტი დღესასწაულობისა კოლუმბის სასახელოთ.

და მივხვდი, რომ ისტორია იქ ცბიერება.
 დიხს, მივხვდი და იმ მისკედრის საშინელ წამებს
 თან გაჭყვავ ჩემი სიყმაწვილის ბედნიერება...

არ შეაფხვან ასე ის, ვინც ცბიერით მედიმბობდა,
 მარა შეაფხვან სატრფო, სატრფო ტკბილი, თაყვან-საცემი,

სატრფო, ვასთვისაც ნეტარების ცეცხლი მედობა,
 სატრფო, ვინც არის ჩაგრულთ გულის ნუგეშის მცემი.
 ვით ზღვას უღვეველს ვოგზებითა ვერავინ დაცლის,
 ვით ჯარდს დაუმტკნანს თავის ტკბილ სუნს ვერავინ წაართმევს
 ვით ტრს სივრცეში ტრს ვარსკვლავებს ვერავინ აცდის
 და ვერ მოუშლის მზეს სინათლეს და სიცხოველეს, —

ისე ჩემ გულში მის სიყვარულს ვეჭვინ ამოშრეტს,
 ვეჭვინ გამიჭრებს გაღვიძებულს იმ ტრეცხლის აღსა,
 თვით სამარეშიც მას გულადან ვეჭვინ ამომგლეჯს,
 ის ყველგან მახლავს მის მოყვარულს, იმის ტრფიალსა.
 ის აწის ჩემი ნეტარება, ჩემი ღვათება,
 ის აწის ჩემი სსსოება და ჩემი წწყმენა,
 ცისკრის სსივიან! მომაგაღის აწის ღიდება
 ის აწის მძლევი ბოროტების, ის აწის ღსენა..

გ. გოგოლაძე.

ხალხის გულის მესაიდუმლე.

(თხზულებები გვ. ნინოშვილისა.)

Иныхъ времянь, иныхъ картинъ
Провижу я начало. ნეკრასოვი.

VI.

ნინოშვილის მიზანი იყო, დაეხატა თანამედროვე გლეხის მდგომარეობა და ტენდენცია ამ მდგომარეობისა. ზოგ თაერს მოთხრობებში ის ხატავს ყველა იმ მიზეზებს, რომლებიც გლეხის ოჯახს, მის სიმტკიცეს გარედან უთხრიან ძირს; ზოგში კი გვიჩვენებს იმ მიზეზებს, რომლებიც გლეხის ოჯახს შიგნიდან აქევენ. უკანასკნელი რიგის მოთხრობებს ეკუთვნის „უცნაური სენი“. გაბრიელა ჩამწარდაძე თქვენსეტი წლის იყო, როდესაც მამა მოუკედა და მთელი ოჯახი მას დააწვა კისერზე. რადგანაც უფროსი შვილი ის იყო. „იმ დღემდე მოკვდეს გაბრიელა, რომ ჩემს ოჯახს ხარჯი და სამოსი მოაკლდებოდესო“, უთხრა გაბრიელამ თაერს თავს და დაუწყო მთელ ოჯახს პატრონობა, მთელი მისი არსება შრომამ შთანთქა, მუშაობის მეტი მას აღარაფერი ახსოვდა; სამაგიეროთ გაბრიელამ პირნათლათ შეასრულა თავისი სიტყვები: „ღები გეარინის მზითვით დაათხოვა, ძმებსა და დებს ასახრობდა, მოყვარეს მოყვრობდა, მტერს მტრობდა“. მძიმე უღელმა და მოვალეობის ასრულებამ იმდენათ დაიმორჩილეს გაბრიელას მთელი არსება, რომ მან სიბერეში ფეხი გადადგა და ცოლის შერთვა ფიქრათაც არ მოსვლია. გაბრიელა აღარც სიბერისათვის იფიქრებდა ცოლის შერთვას, მაგრამ გარემოებამ აიძულა: ძმები გაეყვენ, დედა დაუვარდა. გაბრიელამ გადაწყვიტა ცოლის შერთვა და კიდევ შეერთო ისე, როგორც საზოგადოთ ერთავს გლეხი და თითქმის აზნაურიც საქართველოს ისეთ კუთხეებში,

სადაც ძველი ტრადიციები და შეხედულებანი იმდენათ ჯერ კიდევ არ შერყეულან, რომ ქალს თავისი უფლებანი შეეგნოს და მათ დასაცავათ მტკიცეთ იღებს. გაბრიელას დამ გამონახა საპატარძლო; გაბრიელა შეჯდა ერთ დღეს ცხენზე, ნახა ცამეტი წლის ტასო, რომლის დანახვას ყველა ნატრობდა; ღმერთო, იმ ბედის გამხადე, რომ ტასო შემეგროოს ცოლათო, თქვა, ის კი აღარ იკითხა, მისი წლოვანება შეეფერებოდა თუ არა ტასოს წლოვანებას, ან ტასოს უნდა თუ არა ის ქმრათ.

„მატაღია, ვერც იმას ვიტყუით, რომ გასჭიქას-თვის აწ გაჭრინას ასეო ფიქრებს: მე აგერ კიდევ მოგხუცდა და ჩემი საცოლო ვი თორმეტ-ცამეტის წლის ბავშვი! რითი შეგეფერებთ ჩვენ ერთმანერთს? ჩემს საცოლოს სიუბწვილის ჩიტი უფრინავს გულში და მე კი მოხუცებულობის ყვავე ჩამომხსავისო“, მაგრამ ამგვარ ფილანთიურ მასწავლებს უსწავლელი კაცის მოქმედებაში ძლიერ ბტირე ადგილი უჭირავს; თავი და თავი გავლენიანი ძარღვი უგიცისთვის ერთსეღ დაასუბული ზნე ჩვეულებაა. აი ეს ჩვეულება უჩვევდა თვალებს და ეუბნებოდა გასჭიქას: რა უგზადლების ღიხსია, რომ შენსა და შენს საცოლოს შორის დიდი განსხვავებაა ყველაფრით? შენ ქმარი იქნები, ის—ცოლი, შენ—პატონი, ის—ყმა“.

გაბრიელამ დანიშნა ტასო და მისმა მოუფიქრებელმა საქციელმა, „რჯულს უმტკიცესი ჩვეულების“ აყოლამ, ისიც დაღუპა, მისი ცოლშვილიც. ცამეტი წლის ლამაზ ტასოს რათ მოეწონებოდა მოხუცებული გაბრიელა, „რომლის მსხვილი წარბები, მძინეარე მოხუცის პირის სახე და მაღალი ცოტათი ბეჭებში მოხრილი ტლანქი ტანი“ მხოლოთ შიშს აგრძობიებდა მას და ზიზლის მეტს არაფერს უზადავდა! ბერს ტროდა ტასო, ეხვეწებოდა მამას: ნუ გამათხოვებ, არ მინდა ქმარიო, მაგრამ ქალის გათხოვებას გლეხკაცი სხვა ნაირათ უყურებს; სიყვარულით გათხოვება მას არ წამს, ყმაწვილი ქალისაგან სიყვარულით გათხოვება მას გარყენილებათ მიჩინია. გლეხი დარწმუნებულია, რომ —როგორც მამას—სრული უფლება აქვს, შვილის ბედ-იღბალი თავის სურვილისამებრ გადაჭრას და არაერთარ ცრემლებს, არაერთარ გრძნობას ამ საქმეში ის ყურადღებას არ აქცევს. მან იცის ამ მხრივ თავისი უფლება, კანონიერია თუ არა მისი უფლება, ამას არ დაგიდევსთ: რაც მისთვის ჩვეულებას ურგუნებია, მას წამს და უცვლელათაც ასრულებს. ტასოს მამა ღარიბი გლეხი იყო, მზითვეს ქალს ვერ მიცემდა. გაბრიელა კი გლეხის კვალობაზე ბარაქიანი კაცი იყო, მზითვეს არ ითხოვდა და ეს სრულიად საკმარისი იყო, რომ ტასოს ცრემლებისათვის მამა მისს არაერთარი ყურადღება არ მიექცია. „მტირალი ტასო

*) ის. „კვლევი“ № 39

მამამ ძალათ შესვა ცხენზე და, თითქო გაყიდული საქონელიაო, დაულოცა გაბრიელა ჩამწარდაძეს“.

გავიდა კარგა ხანი; ტასოს შვილიბიცი მიეცა, მაგრამ ის მანც ვერ შეურიგდა თავის ბედს. პირველათ ტასო გამოუთქმელ სივდას გრძნობდა; ცოლქმრობის ბედნიერება მისთვის უცნობი იყო, გაბრიელასთან ყოფნა მას მხოლოთ ზიზღს აგრძნობინებდა და ბედნიერათ მხოლოთ მაშინ თვლიდა თავის თავს, როცა გაბრიელას არ ხედავდა.

დროს ისეთი ძლიერა გავლენა აქვს ადამიანზე, რომ მას ყოველ გეგმას უბედურებას და სისაძაგლეს აწვევს. ტასოც შეეჩვია თავის მდგომარეობას, გაბრიელას; გამოუბრუნდა გული და იწყო ხალხში გამოხსენა და მალე შეაჩინა, რომ ყველას მოწონდა. გულ გატეხილმა ტასომ მიაქცა თავის თავს ყურადღება; ახლა ის „დიდ ყურადღებას აქცევდა ტანისაჯოსის სისუფთავეს და გემოვნებას, თავსა და ტანს ტასო კვირაში სამჯერ მანც იბანდა; სახლში იშვიათათ გაჩერდებოდა, შეკრებილებას აღარ აკლდებოდა“. თავიდანვე გულ გატეხილი ტასო ოჯახზე გულ-აყრილი იყო და გამორჯელობა და მუყაითობა გაბრიელასთან მას არ გამოუჩენია, ახლა კი ისე აიცრუა გული, რომ დედამთილისა და ქმრის საყვედურს ვეღარ აუდიოდა. რამ გამოუცვალა ამდენათ ტასოს ხასიათი? იმ გრძნობამ და ბუნებამ, რომელიც მხედველობაში არ მიიღეს მისი გათხოვების დროს. ყმაწვილი ქალს ბუნება სიყვარულს ითხოვდა, ის კი ბებერ გაბრიელას მიყიდეს, რომლის შეყვარებაც მას არ შეეძლო. მან არ იცოდა, რა იყო ქმრის აღერისი, სიყვარული; გულ-გატეხილი ადამიანი პირველ შემთხვევაზევე დაძლია თავისმა ბუნებამ და სიყვარული, ქმრის ლალატი აფიქრებია. ტასო შეცდა, მაგრამ ძვირათ დაუჯდა შეცდომა: შეხედა „უცნაური სენი“, გადაედვა მის ქმარშვილს, ქმარი და ერთი ქალგაყი დაეხოცა, უნცროს ვაჟს სხვარი მოძერა, ტასო დაბრმავდა. ახლა „ერთ დამახინჯებულ ბავშვს დაჭყავს სოფელ სოფელ, და ქაღაქებშიაჯ სამაწყალათ ჟოხსზე დედაბერი. ეს მასინჯი ბავში აჩის ჩიტო გაბრიელას ჩამწარდაძის ვაჟი, სოფო უცხოირობა უჭმა დედაბერი — ამ ბავშვის დედა, ტასო, ის ტასო, რომლის სიმშვენებურეს აღტაცებაში მოჭყავდა ერთ დროს ტეგეტის ყმაწვილ კაცობას“.

ჩვენთვის საყურადღებო ის კი არ არის, რომ ტასოს „უცნაური სენი“ შეეყარა: ეს მხოლოთ შემთხვევითი უბედურება იყო. საყურადღებო ის არის, თუ რათ შეცდა ტასო. იმიტომ, რომ კოტემ შეაცდინაო, იტყვის ზოგი.

კოტე მამალაძე იყო გლეხის შვილი; სოფლის ერთ კლასიანი სასწავლებელი გაათავა, შემდეგ მან-

ლობელ ქალაქში „პრიკაშიკათ“ დადგა; ისწავლა რუსული ლაპარაკი, საეკრა ანგარიში, შეძლებაც შეიძინა და თავი ძალიან მოჰქანდა თავის მეზობლებში. ცხოვრებაში მისი ერთათ ერთი მიზანი საკუთარი კუჭისათვის სასახური და ჯიბის გატენა იყო. კოტეს მეტიც არ მოეთხოვება; სიღარიბეში დაბადებული და აღზრდილი ადამიანი, შესაფერ განვითარებას მოკლებული, ფულის საშოვარში ჩაეარდა, გამდიდრდა მეზობლებთან შედარებით; ამიტომ ამაყობა რომ დაეწყო, სრულიად ბუნებრივათ უნდა ჩაეთვალათ. სწავლას კოტე ფულით ზომავს; ვინც ბევრ ფულს ხვეტავს, კარგ სწავლულათაც ის მიაჩნია; თუ ნასწავლი ღარიბათ ცხოვრობს, იმის შესახებ კოტე ამბობს: სწავლის მოხმარების უნარი ყოველ კაცს კი არა აქვსო. სოფლის ხალხიც კოტეს თვალებით უყურებს სწავლას; სწავლას ის აფასებს მხოლოთ როგორც საშუალებას გამდიდრებისა და კეთილი ცხოვრებისათვის; სხვა მიზანი სწავლისა მას არ ესმის, ან ნაკლებ მნიშვნელობას აძლევს. თუ ღარიბი სოფლელი შვილს სასწავლებელში აძლევს, იმიტომ კი არა, რომ მისი გონების განვითარებისათვის ზრუნავდეს, არამედ იმიტომ, რომ საშუალება მიცეს გაუჭირებელი ლუკმის ჭამისათვის. რა ნასწავლიც უნდა იყოს ვინმე, თუ თავის სწავლას სარგებლიანათ ვერ ახურდავებს ფულზე, სოფლის ხალხი ასეთ სწავლას არ ემადლიერება და ამბობს: რა გამოვიდა! თუ კი სწავლას ვერ მოიხმარს, რა მოხელეა ამისთანა სწავლაო. უტილიტარული შეხედულება საუკეთესო შეხედულებაა, მაგრამ ასეთი ვიწრო უტილიტარიზმი, რასაკვირველია, გასაკიცხია; მისი მიზეზი ერთი მხრივ ხალხის სიღარიბეში მდგომარეობს, მეორე მხრივ მის განუვითარებლობაში; გარდა ამისათვის ნასწავლი პირებიც ხელს უწყობენ ასეთი აზრის განმტკიცებას ხალხში: უმეტესი წილი ნასწავლებისა მხოლოთ ფულის სახვეტ მანქანათ აქცევს თავის სწავლას, მხოლოთ თავის კუჭისათვის ზრუნავს და ხალხმაც რომ მათი მოქმედების მიხედვით დაათაოსოს სწავლა, რა გასაკვირველია. სოფლელები შენატროდენ კოტეს და ამბობდენ მის დანახვაზე: შვილი ვარ და სწავლული ვარ, კოტე მამალაძემ უნდა თქვა-სო. კოტე გაბრიელას შორეული ნათესავი იყო და, სოფელში როცა ჩამოვიდოდა, მას ესტუმრებოდა ხოლმე. წვრილ ვაჭრებში გაზრდილ ადამიანს ზნეობაზე თავისებური შეხედულება აქვს; შეზარხოშებულ კოტეს ლამაზი ტასოს დანახვაზე ქვენა გრძნობანი აფშლებოდა და შორეულ ნათესაობას არ დაერიდებოდა მისი ბაზრული ზნეობა; მაგრამ თუ გარემოებას არ მოეწყო ხელი, თუ თვით ტასო არ ყოფილიყო

ადილი გასაბრიყვებელი, კოტე მას ვერ შეაცდენდა: ნამუსის დაკარგვა, ქმრის ლალატი გლეხის ქალს მომაკვდინებელ ცოდვით მიაჩნია, მარტო მოთიქრებაც კი კუპრის ტბას და ზედ გადებულ ბეწვის ხიდს დაუნატავს ხოლმე გონებაში. მაშ რათ შეცდა ტასო? ტასოს შეცდომის მიზეზი ჩვენ გარემოებებში უნდა ვეძიოთ. ცამეტი წლის ტასო მიათხოვეს მოხუცებულ გაბრიელს, მიათხოვეს ისე, რომ მისი სურვილი მხედველობაში არ მიიღეს. ახალგაზრდა ქალის ბუნება სიყვარულს ითხოვდა; მას კი არ შეეძლო შეეყვარებია გაბრიელს, რომელსაც ძალათი მიყიდეს, როგორც უსულო ნიეთი. ამგვარ პირობებში ის კი არ არის საკვირველი, რომ ტასო შეცდა, საკვირველი ის იქნებოდა, რომ არ შემცდარიყო. არა, ტასო არ იყო თავის თავისა და ქმარშვილის დაღუპვის მიზეზი, — მიზეზი იყო უსამართლობა, ძველი ჩვეულება, ტასოს უფლებათა შელახვა. უსამართლო ჩვეულებამ ტასო ისეთ გარემოებაში ჩააყენა, რომ მას არ შეეძლო ქმრის ერთგული ყოფილიყო. შეცდა ტასო, — მაშ საძაგელი ყოფილა, საზიზღარი, გარყენილი; პატროსან პირთა შორის მას ალაგი აღარ აქვს! იძახის მრავალი, იმას ვინ იკვლევს, თუ რათ შეცდა, ვისი ბრალი იყო. არა თუ გლეხკაცობაში, უფრო ძალიან წრეშიც ხშირათ შეხედებით ისეთ დედმამებს, რომლებსაც თავიდან ვერ გამოურყვიათ ის აზრი, რომ ისინი მშობლები არიან, უფროსები. — მაშასადამე სრული უფლება აქვსთ, შეიღებთ ბედ-იღბალი რე მოაწიონ, როგორც მათი დამყაყებული აზრი და რწმენები მოითხოვენ. — შეიღებთ თუ არ გვიყვარს, ვინდა გვეყვარება; შეიღებთ სიკეთეს და გაბედნიერებას თუ არ მოეინდომებთ, მაშ რაღა უნდა მოეინდომოთო, ვაიკონებთ ხშირათ ასეთი დედმამებისაგან, — ის კი არ იციან, რომ ხშირათ შეიღებოს როგორც მტერი ისე ექცევიან, ბედნიერების მაგიერ აუბედურებენ. ნამეტურ ქალები არიან შესაბრალის მდგომარეობაში ჩაყენებული ზოგიერთი მშობლებისაგან. მშობლების უფლება სრული წლოვანი ქალის გინდვაჟის მიმართ მხოლოდ მგობრული რჩევის სამზღვრებს არ უნდა გადაცილდეს და არ უნდა იხატებოდეს იმ ძალ-მომრეობაში და სხვის უფლებათა გალახვაში, რაც ზოგიერთ მშობელს თავის კანონიერ უფლებათ მიაჩნია... მაგრამ ჩვენი ცხოვრება უკვე გვიჩვენებს სანუგეშო ნიშნებს და ამას ლიტერატურა

რაც აღნიშნავს; ჩვენი ქალები უკვე თავისუფლებიან ძველი ჩვეულებისაგან, გონების კარებს პროგრესულ და სპეტაკ შეხედულებებს უღებენ; ისინი ნელ-ნელა იქნებენ თავის ინტერესებს და უფლებებს და კიდევ ემზადებიან მათ დასაცველათ. საგულისხმო ის არის, რომ ქალების ასეთი განთავისუფლება ხდება საქართველოს იმ ნაწილში, სადაც ერის მწარმოებელი ძალა უფრო ვითარდება ე. ი. დასავლეთ იმერეთში ცხოვრების განვითარებამ დასავლეთ იმერეთის ქალებს წილათ არგუნა, დაანახონ თავის დანარჩენ თანამემამულეთ, თუ რაში მდგომარეობს მათი უფლებანი, რა ცვლილება არის საქირო მათ ცხოვრებაში და მოქმედებაში, და მაგალითი უჩვენონ, თუ როგორ უნდა თავისი ინტერესების დაცვა და ფერცვლილი ცხოვრების გზაზე განახლებული და გაბრწყინებული გონებით სვლა.

ნინოშვილს არა აქვს სრულათ დახასიათებული კოტე მამალაძე, რადგანაც ამ მოთხრობის წერის დროს ამ ტიპის სრულათ დახასიათება იმის მიზანს არ შეადგენდა; მაგრამ მოკლე დახასიათებითაც გარკვეული წარმოდგენა მოგვეცა ამ პირის შესახებ. როგორც ზემოთ დავინახეთ, კოტე თუმცა გლეხია, მაგრამ შეხედულებით, აზროვნებით, მოქმედებით, ზნეობრივი ელემენტებით და მედიდურობით ძალიან განირჩევა დანარჩენი გლეხობისაგან. ამ პირს დაუკარგავს ბევრი იმ ღირსებათაგანი, რომლებიც გლეხს ამუფენებენ, მათ ნაცვლათ კი შეუძენია ფული. ასეთი ახალი ტიპების ხატვა ჩვენი ცხოვრებიდან პირველათ გიორგი წერეთელისა და იყო „პარველ ნაბიჯში“ „ფულავათი. წერილ ბურჟუაზულ ცხოვრებაში გადასვლა გლეხს უსათუოთ ცელის, ეს ცვლილება კარგათ შეამჩნია ნინოშვილმა და აგრეთვე ლალიონმა; ჩვენი ცხოვრების ახალი ტიპები მხოლოდ ამ ბელეტრისტებმა დაგვიხატეს ჯერ ჯერობით.

უნდა მოვიხსენიოთ ის გარემოებაც, რომ ნინოშვილმა აღუნიშნავათ არ დატოვა ამ მოთხრობაში ის ფაქტი, თუ როგორ უპატრონოთ არის დატოვებული ჩვენი სოფელი ექიმობის მხრივ. სოფლათ რომ ექიმი ყოფილიყო, გაბრიელს მთელი ოჯახი გადაჩვენებდა.

„დადასტოვი თავისთი პაქას წამლებით და მკითხვებით სუთო პანქაებით აბა რა ექიმობას გაუქვდენ“

ამ ავის სენით გასწვნილ გასწიქვას ოჯახს!“

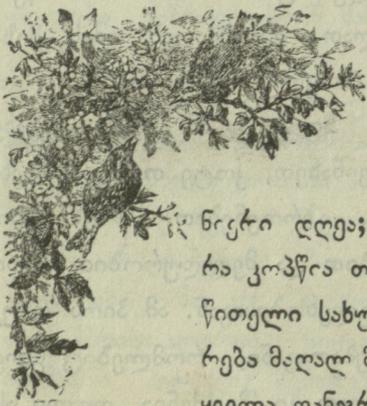
უეკიმობას თან დაერთო ხალხის უცოდინარობაც, თორემ მცოდნე ადამიანი რომ გამოჩენილიყო, დროზე მონახედა საშუალებას და სენს მთელ ოჯახს არ დაალუპიებდა. მაგრამ უეკიმობას უფიცობაც ზედ მიემატა:

„ეკთი ამბობდა: წითელი ქაჩიაო, და ლოცვით უბიძგებდა განკურნებას. მეორე—ქარტვეტსლიო, და ამ ქარტვეტსლის წამას ადებდა, მესამე დასუნვილიო, და ვინ მოთველის, რა სენი არ დასწიქვს და რა წამლები არ სცადაეს. ზოგი იმასაც ამბობდა: ბატონებია და წამლები არ ეკადრებაო.“

ი. გომარეთელი.

(შემდეგი იქნება)

ბედნიერება.

I.

ზაზაფხულის შეგ-

ნიერი დღეა; ქალაქის განაპირა პატარა კოპწრა თეთრ სახლში, რომლის წითელი სახურავი ლამაზათ გამოიყურება მალალ მწვანე ხეხილებს შორის, ყველა ფანჯრები გაღებულა და ყველა ოთახებში გრილი, სასიამოვნო სიო დათიფინებს. ერთ ფანჯარაზე ზის ახალგაზდა ქალიშვილი, რომლის სახის მშვიდობიანი, აუშფოთებელი გამომეტყველება ძალაუნებურათ მიიზიდავს მისი მნახველის სიმპატიას. ქერა თმის სხეილი, გრძელი ნაწნაეი თითქო ამძიმებს მის ლამაზ თავს, გრძელი წამწამებით დაჩრდილული მისი დიდი, ცისფერი თვალები სიამოვნებით გადაჰყურებენ ფანჯარას წინ გაშლილ, სხვადასხვა ყვავილებით დაშვენებულ პატარა ბაღს. მადლობა ღმერთს, ძლიერ არ მოცინენა! პატარა ძმები გადიამ სადღაც სასეირნოთ წაიყვანა, დედას ძინაეს, მამიდები საყიდლებზე წაიდენ.. ოჰ, ეს საყიდლები! მას აქეთ, რაც მათა დანიშნა, მზითვეისა და საყიდლების მეტზე არაუფრზე მათ სახლში ლაპარაკი აღარ არის; დილიდან საღამომდის არეულობა, ხმა-

ურობა, დევა, ქრა, კერვა, ქარგვა... ყველა ნაცნობი და ნათესავი თავის მოვალეობათ რაცხს რამე ურჩიოს მათას, ყველა ცდილობს, ყველაფერში თავის აზრი გაიტანოს, ყველა თითქო იმაშიაც არის დარწმუნებული, უჩემოთ არაფერი არ მოხერხდებაო. მალე მაინც გათავებოდეს ყველაფერი, მალე მაინც დაიწყებოდეს მისი და სერგოის მყუდრო, მშვიდობიანი ცხოვრება.

მოსიმა ზარის წკარუნი, უთუოთ მამიდები დაბრუნდენ, რამდენ ნაეჭრს მოიტანდენ, ახლა მისი გადარჩევა, გაღათვლიერება... ზანტათ გასწია მათამ კარებისკენ, გაალო და ძალაუნებურათ შეეკრთა, შეეკრთა, რადგანაც მამიდების მაგივრათ კარებში შუატანის ახალგაზდა ქალი დანახა.

— მათა, მომილოცავს!—სინარულით წამოიძახა ახლათ მოსულმა და კისერზე ჩამოეკიდა გაკვირვებულ მათას.—ეს არი, შენი მამიდა შემხვდა და მიამბო შენი ბედნიერება. ვერ მიცანი? ჰა, ჰა, ჰა! გულიანათ გაიცინა მან.—აბა კარგათ შემომხვდე თვალებში! ერთ დროს ძალიან გიყვარდა ჩემი „მოლაპარაკე“ თვალები!

— რუსუდან, რუსო!—აღტაცებით წამოიძახა ახლა მათამაც და ორი ძველი მეგობარი მაგრათ ჩაეკრენ ერთმანეთს.

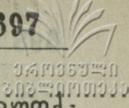
— საიდან, როგორ, რა ნაირათ... ზედი-ზედ აყრიდა კითხვებს მათა და თან თავის ოთახისკენ მიათრევდა რუსოს.

— დამაცა, დამაცა, ხელი გამიშვი, არსად გაგექცევი!—მხიარულათ იცინოდა რუსო.

მათამ თავის ოთახში შეიყვანა მეგობარი, კარები გადაკეტა, ხელი არაფერ შეგვიშალოსო, და სინარულით მიაჩერდა ახალგაზდა ქალს, რომელიც ამ დროს ქუდსა და პალტოს იხდიდა.

— აი, მე როგორი ვარ!—და ის შემოტრიალდა, რომ ყოველი მხრით დაენახებინა მათასათვის თავისი თავი.—ახლა აბა შენც მეჩვენე, ენახოთ, შენზე რა ვაგლენა იქონია ამ ხუთმა წელიწადმა!—და რუსო მოუსვენრათ ატრიალებდა, ეკოწიწებოდა, ეხუტებოდა ამხანაგს.

— ისევ ის გადარეული რუსო ხარ!—გაიცინა მათამ.—კარგი, დაჯექი აი, აგერ, გაღებულ ფანჯარასთან, და ვილაპარაკოთ..

— რა შეენიერება! — ლამაზათ მოთავსდა ფანჯარასთან რუსო. — აბა, ახლა დინჯათ, დარბაისლათ ვილაპარაკოთ, როგორც შეეფერება ჩვენსავეთ ხნიერ ადამიანებს... ოც-და-ორი წლის ხარ, არა?

— ოც-და სამის.

— მართლა, შენ ერთი წლით უფროსა იყავი ჩემზე... მერვე კლასა გახსოვს? განსაკუთრებით იმ წელს ვიყავით განუშორებელი მეგობრები.

და გაიბა მათ შორის შეუწყვეტელი, გაცხარებული საუბარი, ჩვეულებრივი საუბარი რამდენსამე წელს შემდეგ ისევ შეერთებულ ამხანაგების, საუბარი, რომლის ყოველი სიტყვაც წარსულს ეკუთვნისა რომლის ყოველი ფრაზა „გახსოვს, გახსოვს“-ით იწყება... ორივეს დაეიწყდათ, რომ გიმნაზია დიდი ხანი იყო გაეთავებინათ, დაეიწყდათ, რომ ახლა მშინდელივით ბავშვები აღარ იყვენ; რუსო ისევ ხედავდა თავის საყვარელ, „დინჯ, კვიან და აუშუოთებელ“ მატას, მატა ისევ ალტაცებით მიჩერებოდა „გადარეულ, მოუსვენარ შავ-თვალეზა“ რუსოს, და თავის თავი ისევ ის ეგონათ, რაც ამ ხუთი წლის წინეთ იყვენ.

— ახლა წარსულს თავი დავანებოთ! — შეწყვიტა ბოლოს საუბარი რუსომ. — ახლა აწმყოზე და მომავალზე ვილაპარაკოთ!

— არა, არა, ჯერ ის მითხარი, რას აკეთებდი ამ ხუთ წელიწადს, წერილებს რატომ არ მწერდი?

— იმიტომ რომ მძულს წერილების წერა; ცივი, უგრძობელი ქალაქი ვერაოდეს ვერ გადაცემს მერვე ადამიანს იმას, რასაც დამწერი გრძნობს, ვერ გადაცემს, რადგანაც იქ არ არის თვალეზი, რომლებიც სულის მდგომარეობას ხატავენ, არ არის ხმა, რომელიც თავის თითქმის შეუმჩნეველი გამოცვლით ყოველგვარ გრძნობას გადაცემს მსმენელს, არ არის მთელი ის არსება, რომელიც გრძნობს და რაღაც ნაოხათ უსიტყვოთაც კი გამოხატავს თავის გრძნობას...

— რას ვშერებოდი ამ ხუთ წელიწადს? — ცოტა ხანს იქით წყნარათ დაიწყო მან. იმას, რასაც შენ მიწინასწარმეტყველებდი...

— ყოველგან ბედნიერებას, თავის დაკმაყოფილებას ეძებდი და ვერასდროს ვერ პოულობდა მას?

— ჰო! თავი დაუქნია რუსომ. — ყველაფერს არ მოგიყვები, ამას კი გეტყვი, რომ როცა ბევრი რამ ვცადე, მერვე ყველაფერს თავი დავანებე, ყველაფერი მივატოვე და ბებია ჩემის სასახარულოთ მალაღობების უსაქმურ ცხოვრებაში ჩავერიე... დილადან საღამომდის ვმხიარულებოდა, ყოველ საღამოს თეატრში, ოპერაში, კონცერტებში, ბალებში დავდიოდი... ღმერთო! ახლაც, რომ გამახსენდება, თავბრუ მებნევა... რუსომ შუბლზე ხელი გადასვა და მის დიდ შავ

თვალეზში, შევეგრემან მიმზიღველ სახეზე გამოუთქმელი ზიზღი დაიხატა...

— გეფიცები, მატა, არაოედს ისე უბედური არ ვყოფილივარ, როგორც ამ უკანასკნელ ორ წელიწადს, როცა ასე მხიარულათ ვატარებდა დროს...

— ახლა? ახლა რას შერებდი? — თანაგრძნობით ჰკითხა მატამ და ხელში ხელი სტაცა თავჩაღუნულ ქალიშვილს.

რუსომ თავი აწია, წელან დაღვრემილ სახეზე თითქო ბედნიერების შუქი მიეფინა, მას დიდ, შავ თვალეზში უზომო სიყვარული გამოკრთა და გრძნობისაგან აკანკალებული ხმით მან თითქმის წაიფურჩულა:

— ახლა... ახლა მე მიყვარს!

— შენც? შენც თხოვდები? — სინარულით წამოიძახა მატამ. — მერე აქამდის რატომ არაფერი მითხარი?

— არა, არა, მაგაზე მერე... — უცებ შეაწყვეტინა რუსომ და სწრაფათ დაუმატა. — ახლა გინდა ავიწერო, შენ რას შერებოდი ამ ხუთ წელიწადს?

— კარგი! ამიწერე! — გააცინა მატამ.

— დიასახლისობდი... დედამ უთუოთ შენ ჩაგაბარა სახლი მას აქეთ, რაც კურსი გაათავე, არა?

— კი! — ღიმილით თავი დაუქნია მატამ.

— დიასახლისობის ნიჭი გიმნაზიაშივე გეტყობოდა! — ღიმილითვე განაგრძო რუსომ. — გახსოვს, ჩვენი რუსულის მასწავლებელი რას გიძახოდა?

— მომავალ „ოჯახის-დედას“! — გააცინა მატამ.

— მერე... მერე ძმებს ასწავლიდი, არა?

— კი.

— ფსიხანი გაკვეთილებიც გექნებოდა, რომ ოჯახს ფულით შეწევადი, არა?

— კი.

— ბევრს ხელსაქმობდი, ხან-და ხან კითხულობდი, საზოგადოთ ძალიან მშვიდობიანათ, აუშუოთებლათ ცხოვრობდი, არა?

— კი, კი, კი! — მოუთმენლათ თავი დაუქნია მატამ, რომელსაც ამ წაჰს, თითონაც არ იცოდა, რათ, საშინელ ერთფეროვანათ მოეჩვენა თავისი ამ ხუთი წლის სიცოცხლე.

— მხოლოდ ეს არ ვიცი, გიყვარს, გაგიყვებით გიყვარს შენი საქმრო? — ჩაჩერდა თვალეზში რუსო მატას.

— ისევ უწინდელი რუსო ხარ! — ცოტა განზე გაიხედა მატამ. ახლაც იმ აზრის ხარ, რომ ყველაფერმა ან თავდავიწყებამდის უნდა გავიტაცოს, ან სულ არ მიიქციოს შენი ყურადღება? ჰო, მე მიყვარს, ძალიან მიყვარს ჩემი საქმრო...

— „On n'aime pas assez, quand on n'aime pas trop!“ — დაფიქრებით წაილაპარაკა რუსომ.

— იცი, რუსო! — დაფიქრებით მიაპყრო მატამ ერთ წერტილს გრძელი წამწამებით დაჩრდილოელი დიდი ცისფერი თვალები. — მე დაფრწუნდი, რომ სიყვარული, ის გიჟური, თავდავიწყებული სიყვარული, რომელიც წიგნებშია აწერილი, ნამდვილ ცხოვრებაში არ არსებობს; აი, მე, ოც-და სამი წლის გავხდი და არაფერი მაკგვარი მთელ ჩემ სიცოცხლეში არ გამომიცდია; იქით-აქეთაც ყურადღებით ვიყურები, ყველა ჩემ ნაცნობებს ვაკვირდები და არსად, გესმის, არსად და არაოდეს არ შემინიშნავს იმ გვარი გრძნობა. არის ხოლმე გატაცება, მაგრამ იმგვარ წუთიერ გატაცებაზე მალლა მე იმ მშვიდობიან გრძნობას ვაყენებ, რომელიც კაცს აწყვეტ ნებს, აი ამასთან შემიძლია მთელი ჩემი სიცოცხლე გავატარო.

— შენც ეგ გრძნობა გაწყვეტინებს გათხოვებას?

— ჰო! — მიუგო მატამ. — და იმედი მაქვს, რომ სერგოც ამასვე გრძნობს.

— არა, არა! არის, არის ის ნამდვილი სიყვარული, რომელიც ყოველსავე ჩაადენინებს ადამიანს! რომლის გულსათვის მთელი თავის სიცოცხლის, მთელი თავის ბედნიერების, თავის თავის შეწირვაც კი არ დაენანება კაცს! რომელიც ყოველ უკმაყოფილებას, ყოველ უბედურებას, ყოველ მოუშორებელ ფიქრებს აფიწყებს მას! რა ბედნიერია ის, ვინც გამოცდის ამ ერთად ერთ გრძნობას, გრძნობს, რომელიც აშგენებს ადამიანის სიცოცხლეს, რომელიც ნებას აძლევს მას ყველაფერს თავი დაანებოს და სრული თავდავიწყებით მიეცეს სიტკბოებას... — ერთ ხანს რუსო შეჩერდა და მატას შეაჩერდა, მერე, თითქო რაღაც გადაწყვიტაო, გატაცებით განაგრძო: დამიჯერე, მატა, რომ არის ის გრძნობა, რომელიც წიგნებშია აწერილი, დამიჯერე, რადგანაც.. თითქმის ფურჩულით დაათვა რუსომ, — რადგანაც მე თითონ ვცდი ახლა იმას!

— ეინ გიყვარს?

— ერთი პოლონელი.

— პოლონელი! — შეკრთა მატა. — გახსოვს ჩვენი ბავშური ოცნებები? ჩვენ ყოველთვის იამბობდით, რომ თუ ვისამე შეყვარებას შევიძლებთ, მარტო ქართველისას!

— ახლა კი ვფიქრობ, რომ სწორეთ ქართველის შეყვარება ძნელი და თითქმის შეუძლებელია. იმათში არ არის ის ენერჯია, ის ძალ-ლონე, ის თავის თავის იმედი, რწმენა, ის გატაცება, რომელსაც ერთად ერთს შეუძლია სხვისი გატაცებაც... ყველა ეს არის პოლონელში. ის ნამდვილი პოლონელია, აი, რატომ მიყვარს მე ის.

— როდის გაპაცნობ?

— არაოდეს. მე და ის X-ში უნდა შევხვდეთ ერთმანეთს და იქიდან ერთად წავიდეთ პოლონეთში. ამ ქალაქშიაც გზათ გამოვიარე, მინდოდა გამათხოვების წინ მენახე... დღესვე უნდა წავიდე, სალამოს მატარებლით.

— როგორ? ჯვარი დაიწერე კიდევ?

— არა და არც ვიწერ! — ცოტა ლოყები აუწითლდა რუსოს. — ის ცოლიანია.

— რუსო! — ხელ ახლავ შეკრთა მატა.

— ის ცოლიანია, ორი შვილიც ჰყავს; ოჯახი დიდი ხანია მიატოვა. ის და მისი ცოლი ვერ მოერიგდნენ ერთმანეთში. ყველაფერი რომ მოგიყვე, ნამეტანი გაგრძელდება; გეტყვი მხოლოდ, რომ მისი ცოლი საძაგელი ქალია და მათი გამოარებაც სულ იმის ბრალია.

— კი, მაგრამ შენ, შენ? შენ ხომ სულ იუბედურებ შენ თავს? რა იქნება იქ შენი ცხოვრება?

თაჩალუნული რუსო ხმა ამოუღებლათ იჯდა.

— რა იქნება შენი ცხოვრება იქ, უცხო ქვეყანაში, უნათესაოთ, უმეგობროთ? მარტოთ მარტო გადადგებული, შენ იქ იქნები კაცთან, რომელიც შენი ქმარი არ იქნება, რომელიც ვერსად ვერ გამოგაჩენს, რადგანაც საზოგადოება შენ არ მიგვიღებს; ყველა ზურგს შემოგაქცევს!

რუსო ისევ თაჩალუნული, ისევ ხმა ამოუღებლათ იჯდა.

— რუსო, რუსო, დაანებე თავი იმ პოლონელს, ნუ იღუპავ თავს, ნუ იბრუნდებ მთელ შენ სიცოცხლეს! შენ ახალგაზდა ხარ, ლამაზი, ნუ თუ თითონ არ გებრალება შენი თავი?

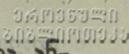
თაჩალუნული რუსო მაინც არ იღებდა ხმას.

— რუსო, ჩაფიქრდი, რას შეგები, რას აპირებ, რა გაიძულებს აგრე დაუფიქრებლათ რომ იქცევი? რათ იწამლავ სიცოცხლეს? — საზოგადოთ აუშფოთებელი მატა ამ წამს საშინლათ აღელვებული იყო, მშვიდობიანი ცისფერი თვალები უბრწყინავდნენ, ლოყები მთლათ აწითლებოდა.

— მე მიყვარს ის! — წყნარათ წაილაპარაკა რუსომ გრძნობისაგან აკანკალებული ხმით. მის დიდ, შავ თვალებში წელანდელივით უზომო სიყვარული გამოკრთა, შეგვერემან მიმზადველ სახეს თითქო რაღაც ბედნიერების შუქი მიეფინა. მატამ ხელახლავ შეხვდა რუსოს და უცებ, ერთ წამს იგრძნო, რომ ყოველი მისი სიტყვა, ყოველი რჩევა, ყოველი დარიგება უკუკლებული, გაქარწყლებული იქნებოდა ამ ერთი უბრალო, მოკლე პატარა ფრაზით:

— მე მიყვარს ის! ელ. წერეთელი.

(დასასრული იქნება).

პასუხათ ბ-ნ ს. ბახტაძეს. *)

კვალის ამ წლის 23 ნომერში წაიკითხეთ ბ-ნ ს. ბახტაძის წერილი, რომელშიაც ჩირქს სცნებს ქუთაისის გუბერნიის მებარეშუმეთა პირველ ამხანაგობის სარევიზიო კომისიის წევრთ. ვნახოთ რამდენათ მართალია მის მიერ მოყვანილი ცნობები.

როგორც ბ-ნ ს. ბახტაძემ გამოაცხადა 21 აპრილის საზოგადო კრებაზე და შემოხსენებულ წერილშიც იმეორებს, ის ახალი კაცია ამხანაგობის საქმეებში. მოსალოდნელი იყო, რომ ეს ვაჟბატონი შეასწავლიდა ამხანაგობის საქმეებს და დაეთრებს, რასაც ჩვენი აზრით მოანდომებდა არა ნაკლებ ერთი კვირისა და ასეთი მომზადებული დაგვიყენდა ყუშბარებს სარევიზიო კომისიის წევრთ; მაგრამ ის სხვათრივ მოიქცა: მობრძანდა ამხანაგობის საზოგადო კრებაზე 21 აპრილს და ერთი თვალის გადავლებით მოინდომა შესწავლა ამხანაგობის რთული საქმეებისა, სადაც მმართველობაში ყოველ დღე მუშაობს ხუთი კაცი, რომლის დაეთრები და საბუთები შეიცავს რამოდენიმე ათას ფურცელს, რომლის აღებ-მიცემობა აღუქმება სამას ათას მანეთს და, რასაკვირველია, მიზანს ვერ მიაღწია.

მაგრამ მისღა საუბედუროთ ბ-ნი ს. ბახტაძე იძულებული შეიქმნა ხმა ამოეღო ამხანაგობის საქმეებზე. რა უნდა ექნა, როდესაც ის სრულიად უეცრი ბრძანდებოდა ამ საგანში?

ან უნდა მიემართა ჭორებისათვის, რომელიც ყოველთვის და ყოველგან ბევრია, და ან საკუთარ თანატოლისთვის. როგორც მისი წერილიდან ჩანს, მას ორივე წყაროთი უხვათ უსარგებლია. აბა გვიბრძანე ბ-ნ ს. ბახტაძე:

1) რომელი წყაროთი სარგებლობდით, როდესაც წერდით: სარევიზიო კომისიის წევრებმა წელს ამხანაგობის საქმეების განხილვას მოანდომეს ერთი საათი და ისიც საზოგადო კრებებს დღეს?

სხვათრივ რომ თავი არ შეგვეწყინათ და ხონის მოედანზე გვეკითხათ მეეტლებისათვის, თქვენ გაიგებ-

*) როგორც კვალის პოსტში იყო გამოცხადებული, ჩვენ არ გვსურდა ამ დაგვიანებული პასუხის დაბეჭდვა. მხოლოდ რადგან ამ კითხვის შესახებ რაღაცეა ჩამდენივე წერილი მიიღო და კიდევ მოეღის, ამით დაწმუნდა რომ ეს კითხვა ადგილობრივ მცხოვრებთათვის ფრთხილ საინტერესო ეოფილა და ჩვენ ვაკმაყოფილებთ მოთხოვნისა. ამ წერილზე სული უწყინათ სამ წევრს და საინტერესო კაცადეთ დანახეხი ორიც მათ ეთანსმება თუ არა.

დით, რომ ჩვენ წელს ამხანაგობის საქმეების და ანგარიშების განხილვას მოვანდომეთ ექვსი დღე. *)

გარდა ამისა სარევიზიო კომისია თვალ-ყურს ადევნებს ამხანაგობის საქმეების მსვლელობას მთელი წლის განმავლობაში და საჭიროების დაგვართ სჯა აქვს მმართველთან ამხანაგობის უკეთ მოწყობაზე.

2) ვინ დაგარწმუნათ, რომ სარევიზიო კომისიის წევრნი გამზღარან ყურ-მოჭრილ მონებათ მმართველისა?

თქვენ რომ ცოტათი მაინც გცოდნოდათ ამხანაგობის საქმეები, დაეთრები და ჩვენი მოხსენებები, აი რას დაინახადით: რომ სარევიზიო კომისიის წევრნი არა თუ მონებათ არ გამზღარან მმართველისა, არამედ ზოგიერთ მის აზრს სრულიად არ ეთანხმებიან და დიდი შეტაკებაც მოსვლიათ მასთან კამათის დროს, მაგალითათ: საქსოვ ქარხნის არსებობაზე, თესლების აღებ-მიცემობაზე, დივიდენდის განაწილებაზე, მომავალ წესდების ზოგიერთ მუხლების შეცვლაზე და დამატებაზე.

3) საიდან შეიტყვეთ რომ სარევიზიო კომისია და მმართველი ამხანაგობისა ცდილობენ სიბნელით მოიცონ ყოველი მოქმედება ამხანაგობისა და გაურბიან კრიტიკას?

თქვენ რომ თვალ-ყური გედევნებინათ ამხანაგობის საქმეების მსვლელობისთვის, გცოდინებოდათ, რომ მმართველმა არა ერთხელ საზოგადო კრებაზე და კერძოთაც გამოაცხადა: ყოველ ამხანაგს შეუძლია მობრძანდეს ამხანაგობის სამმართველოში და გაიცნოს დაეთრები და საქმის წარმოება. როდის მობრძანდით თქვენ ან ვინმე სხვა ამხანაგი და უარი გითხრეს?

თქვენ გიკვირთ რისთვის გაბრალებთ სარევიზიო კომისიის წევრნი 21 აპრილის საზოგადო კრების უდროვოთ დახურვას? აი რისთვის:

სად გავიხილა, რომ თავმჯდომარემ მიმართოს კრებას შემდეგი სიტყვით: ბატონებო! მე ამ მმართველისაგან წარმადგენილი ანგარიშის ვერა გავიგვრა, (ამისათვის) თქვენ რომ მიიღოთ და დაამტკიცოთ, მე არ მივიღებ და არც დავამტკიცებ. თუ უფროს ერთი კრებაზე მოსულ ამხანაგებისა მზათ არის მიიღოს ანგარიში ან რაიჟე გარდაწყვეტილება, თავმჯდომარეს რა უფლება აქვს წინააღუდგეს კრების სურვილს? როდესაც ხალხმა გაიგონა თქვენი სიტყვა, სიხუმრე ჩამოეარდა, ამით ისარგებლეს ოპოზიციის

*) ერთ სსდამაზე, როდესაც სარევიზიო კომისია აჩუკდა წესდების მუხლებს, მოწყვეული გვეყდა ბატონი ი. ქუთათუაძე.

მოთავეებმა, რომელთაც სურდათ რაიმე ნაირათ კრება დაეწალათ, და ატეხეს ხმაურობა, თქვენ დახურეთ კრება და გაუღეკით გზას ოპოზიციის წევრებთან, თუმცა კრებამ კაცები დაგადენათ და გთხოვთ დაბრუნება, მაგრამ თქვენ არ ისურვეთ, რა მოხდება იმისთანა? ოპოზიციის ოციოდე წევრების ხმაურობამ შეგაშინათ? თქვენ ამბობთ ნამეტანი ხმაურობის გამო დაეხურეთ კრება; როდესაც სინამდვილეში მოვარდა და თქვენ იქვე ეზოში ბრძანდებოდით, რისთვის არ დაბრუნდით? ალბათ მიზეზი სხვა იყო, რასაც ქვევით დავინახავთ. არა თუ ჩვენს გაუნათლებელ ქვეყანაში, ისიც საზოგადო კრებაზე, არამედ საფრანგეთშიაც, სადაც დიდხანს განათლებულ ხალხის წარმომადგენელი სხედან პარლამენტში, ატყდება ხოლმე ისეთი ხმაურობა, რომ პრეზიდენტი პალატი-სა იძულებულია შეწყვიტოს დროებით კრება. ჩვენ არ ვამბობთ ავსტრიაზე და იტალიაზე, სადაც კრიტიკ მომხდარა პარლამენტში.

თუ მაინცა და მაინც თქვენ შეგეძლოთ შეკავებინათ კრება რამოდენიმე მინუტით და, როდესაც სინამდვილეში ჩამოვარდებოდა, განგეგობათ საქმე; თქვენი კრებიდან გაქცევა კი ყოველათ შეუწყნარებელია. თქვენ, როგორც რუსები იტყვიან, შეიქმენით ბრმა იარაღათ ოპოზიციის ხელში.

თქვენ რომ მუდამ ხონში ცხოვრობდით და ადვენებდით თვალ-ყურს ამხანაგობის საქმეებს და ოპოზიციის მოქმედებას, აი რას შეიტყობდით: ოპოზიციას შეადგენს ოციოდე წევრი; ამათში ნახევარი ან თითონ პარკის მოვაჭრეა და ან ჩარჩების აგენტებია, რომელთაც სურთ ამხანაგობის დამხობა, მეოთხედი პარკად ანგარიშს ასწორებს მმართველთან, დანარჩენი მეოთხედი კი სხვისი ფეხის ხმას აპყროლია. ოპოზიციის მოთავეთ რომ კეთილი არ სურთ ამხანაგობისთვის ეს სხვათა შორის იმით მტკიცდება რომ ისინი წინააღმდეგ წესდების შემოღებას, როდესაც ყველა შეგნებულნი წევრი ამხანაგობისა ცდილობს რაც შეიძლება მალე შემოიღოს წესდება.

სარევიზიო კომისია სრულიად არ არის წინააღმდეგი თუ მმართველი ამხანაგობისა სამერმისოთ შეადგენს ვრცელ ანგარიშს, მაგრამ თქვენს აზრს, ვითომ წარდგენილი ანგარიშის გაგება არაეის შეუძლია, არ ეთანხმება. რისთვის ზომავთ თქვენი საწყაულოთ სხვებს? ანგარიშის გაგებისათვის საჭიროა ამხანაგობის დაუთრების და საქმეების გაცნობა, გაცნობას კი შრომა უნდა და თქვენ, რომ არაფერი შრომა მიგილიათ და შეგისწავლიათ, რას გაიგებდით?

სარევიზიო კომისიამ ანგარიში კარგათ გაიგო და კიდევაც დაკმაყოფილდა, წინააღმდეგ შემთხვევა-

ში, თქვენზე ადრე გამოუცხადებდა საზოგადოებაზე ანგარიშის უფარგისობას.

რომ ჩვენს ვარდა სხვებსაც შეუძლია იმ ანგარიშის გაგება, ეს იმით მტკიცდება, რომ იგივე ანგარიში, მხოლოდ რუსულათ თარგმნილი, იგზავნება ყოველ წელიწადს ბათუმში კიევის სამრეწველო ბანკის განყოფილებაში, რომელიც ჩვენ ამხანაგობას აძლევს სესხს ორმოც და ათი ათასამდე. ამ ბანკის წარმომადგენელი რამდენჯერმე იყვენ ამხანაგობის სამმართველოში, წიგნები, ინვენტარი და საქმეები განიხილეს და კმაყოფილნი დარჩენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში აღარც სესხს მისცემდნ.

გთხოვთ ბ.ნო ს. ბახტაძე დაგვისახელოთ, რომელმა წევრმა სარევიზიო კომისიისა ანიშნა ხალხს ახლა იყვირეთ! ახლა გაჩუმდითო! ან როდის ეთხოვთ ჩვენ კრებას ანგარიშის მიღება? რა საჭირო იყო აგრეთი თხოვნა, როდესაც კრებას სურდა ანგარიშის მიღება და კიდევაც მიიღებდა, მაგრამ თემჯღღამარის კრებიდან გაქცევამ შეუშალა ხელი.

დასასრულ კიდევ ერთი კითხვა: რა საჭირო იყო თქვენი ირონიული შენიშვნა: სარევიზიო კომისიის მოხსენებას ხელს აწერს სამი მღვდელი და ორი ექიმიო.

ჯერ ერთი, თქვენ ისიც არ გცოდნიათ, ვის ეომებით, რადგანაც სარევიზიო კომისიაში არის ორი მღვდელი და არა სამი.

მეორეც, სულ ერთი არ არის ვინც უნდა იყვენ სარევიზიო კომისიაში, თუნდ ყველა მღვდლები ანუ დიაკონები, ოღონდ საქმე გაეგებოდესთ, თავის მოვალეობას რიგიანათ ასრულებდნ და შრომა არ ეზარებოდეთ, თორემ უშრომლათ თქვენც ხომ ვერაფერი გაიგეთ და ვერც გაიგეთ, სანამღი ამხანაგობის წიგნებს, საქმეს და ანგარიშს არ შეისწავლით.

ქუთაისის გუბერნიის მესამე მუქათა: შიკველ ამხანაგობის საჩუქიზიო კომისიისა. *)

„კვალის“ ფოსტა.

Studiosus.—თქვენი წერილი ვერ იბეჭდება. ბ. ა. გ.—ს. შეეკითხეთ კერძო წერილით.

შეცდომის ბასწორება.

კორექტორებისაში პანიდან დაბეჭდილია; ბლადონი ანტ. ფეფელია, უნდა იყოს: ბლადონი ანტ. კეკელია.

*) რადგანაც ერთი წევრი სარევიზიო კომისიისა საქმიოთ იყო წულებზე წასული, მასუხი დაგვიანდა.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.